Samling af Afgørelser

FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT
P. MENGOZZI
fremsat den 19. september 2013 [1]

Forenede sager C-247/11 P og C-253/11 P

Areva SA (sag C-247/11 P),
Alstom SA,
T&D Holding SA, tidligere Areva T&D Holding SA,
Alstom Grid SAS, tidligere Areva T&D SA,
Alstom Grid AG, tidligere Areva T&D AG (sag C-253/11 P)
mod

Europa-Kommissionen

»Appel — konkurrence — karteller — markedet for projekter angående gasisoleret koblingsudstyr — begrundelsespligt — tilsidesættelse af retten til forsvar — tilregnelse af ulovlig adfærd — solidarisk hæftelse for betaling af bøden — »faktisk« solidaritet — proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet — adgang til effektive retsmidler«

1. Disse forenede sager vedrører to appeller iværksat henholdsvis, i sag C-247/11 P, af Areva SA (herefter »Areva«) og, i sag C-253/11 P, af Alstom SA (herefter »Alstom«) og disses datterselskaber T&D Holding SA, tidligere Areva T&D Holding SA, Alstom Grid SAS, tidligere Areva T&D SA, og Alstom Grid AG, tidligere Areva T&D AG (samtlige disse selskaber benævnes i det følgende samlet som »appellanterne«). De to appeller er rettet mod Den Europæiske Unions Rets dom af 3. marts 2011, Areva m.fl. mod Kommissionen (herefter »den appellerede dom«) [2]. I denne dom har Retten på den ene side delvist ophævet beslutning K(2006) 6762 endelig (herefter »den omtvistede beslutning«) [3], hvori Kommissionen efter at have konstateret forekomsten af konkurrencebegrænsende virksomhed inden for sektoren for gasisoleret koblingsudstyr (gas insulated switchgear, herefter »GIS«) [4] har straffet de selskaber, der havde deltaget heri, og på den anden side ændret de bøder, som Kommissionen pålagde de selskaber, der har iværksat disse appeller.

2. Nærværende forslag til afgørelse fremsættes samtidig med mit forslag til afgørelse i forenede sager C-231/11 P, C-232/11 P og C-233/11 P, Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. [5], der vedrører samme kartel og samme kommissionsbeslutning. For så vidt som visse af de i dette forslag stillede spørgsmål, i det mindste delvist, falder sammen med de i de nævnte sager gennemgåede spørgsmål, tillader jeg mig, såfremt det synes hensigtsmæssigt, at henvise til de relevante punkter i det pågældende forslag til afgørelse.

1 — Originalsprog: fransk.

2 — Sag T-117/07 og sag T-121/07, Sml. II, s. 633.

3 — Kommissionens beslutning af 24.1.2007 om en procedure i henhold til artikel 81 EF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38.899 – Gasisoleret koblingsudstyr).

4 — GIS anvendes til at kontrollere energistrømmen i elnettet. Der er tale om tungt elektrisk udstyr, der anvendes som hovedkomponent i nøglefærdige transformerstationer. Jf. den appellerede doms præmis 2-5.

5 — De tre appeller i disse sager vedrører Rettens dom af 3.3.2011, forenede sager T-122/07 - T-124/07, Siemens Österreich m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 793.

I – De faktiske omstændigheder

A – *Appellanterne*

3. Areva, appellant i sag C-247/11 P, er moderselskabet i en koncern af selskaber inden for atomkraftsektoren.

4. Alstom, første appellant i sag C-253/11 P, er moderselskabet i en industrikoncern, der opererer inden for forskellige brancher, bl.a. eltransmission og distribution (herefter »T&D-branchen«).

5. Alstom-koncernens samlede virksomhed inden for T&D-branchen blev den 8. januar 2004 overdraget til den koncern, som Areva er moderselskab i. I perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 (det tidspunkt, hvor den overtrædelse, som Kommissionen konstaterede i den omtvistede beslutning, ophørte) blev Areva-koncernens virksomhed på GIS-området drevet af Areva T&D SA og af Areva T&D AG[6] , som er helejede datterselskaber af Areva T&D Holding SA, som for sin del er helejet af Areva (herefter samlet »de tidligere selskaber i Areva-koncernen«).

6. Den 7. juni 2010, efter den endelige afslutning af den mundtlige forhandling ved Retten, afhændede Areva samtlige sine selskaber i T&D-branchen. Bl.a. overtog Alstom transmissionsaktiviteterne. Som følge af denne overdragelse ændrede Areva T&D Holding SA navn til T&D Holding SA – anden appellant i sag C-253/11 P – Areva T&D SA blev til Alstom Grid SAS – tredje appellant i sag C-253/11 P – og Areva T&D AG blev til Alstom Grid AG – fjerde appellant i sag C-253/11 P. Alstom og dens nuværende datterselskaber T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG, appellanter i sag C-253/11 P, betegnes samlet i det følgende som »selskaberne i Alstom-koncernen«.

B – *Den omtvistede beslutning og den appellerede dom*

7. Den 24. januar 2007 vedtog Kommissionen den omtvistede beslutning, hvori den fastslog forekomsten af en konkurrencebegrænsende virksomhed i GIS-branchen, hvor de deltagende virksomheder bl.a. havde aftalt en opdeling af markedet på verdensplan[7], prisfastsættelse og udveksling af følsomme oplysninger. Kommissionen fastslog ligeledes, at kartellet havde eksisteret i perioden fra den 15. april 1988 til den 11. maj 2004. Kommissionen fastslog navnlig, at appellanterne i nærværende sag havde pådraget sig ansvar[8], og pålagde dem følgelig bøder[9].

6 — Areva T&D SA svarer til selskabet Alstom T&D SA, og, med henblik på nærværende sag, svarer Areva T&D AG til selskabet Alstom T&D AG (jf. 21. og 23. betragtning til den omtvistede beslutning og den appellerede doms præmis 59). Før ophøret med Alstom-koncernens virksomhed i T&D-branchen den 8.1.2004 deltog disse to selskaber i den overtrædelse, der blev konstateret i den omtvistede beslutning i forbindelse med Alstom-koncernen (jf. 331. betragtning til den omtvistede beslutning).

7 — Det fremgår navnligt af den appellerede doms præmis 29-32, at de virksomheder, der deltog i kartellet, havde koordineret fordelingen af GIS-projekter på verdensplan, bortset fra visse markeder, efter aftalte regler navnlig med henblik på at fastholde kvoter, som i vidt omfang afspejlede deres anslåede historiske markedsandele.

8 — Navnlig fremgår det af den omtvistede beslutnings artikel 1, litra b), c), d) og f), at Kommissionen konstaterede denne overtrædelse i forhold til Alstom i perioden fra den 15.4.1988 til den 8.1.2004, til Areva og Areva T&D Holding (der blev til T&D Holding SA) i perioden fra den 9.1. til den 11.5.2004, til Areva T&D AG i perioden fra den 22.12.2003 til den 11.5.2004 og til Areva T&D SA i perioden fra den 7.12.1992 til den 11.5.2004.

9 — Nærmere bestemt blev Alstom i den omtvistede beslutnings artikel 2, litra b), pålagt en individuel bøde på 11 475 000 EUR. I samme beslutnings artikel 2, litra c), bestemmes, at Alstom idømmes en bøde på 53 550 000 EUR, til solidarisk hæftelse med Areva T&D SA, og at hvad angår det Areva T&D SA pålagte beløb skal 25 500 000 EUR betales solidarisk med Areva, Areva T&D Holding SA og Areva T&D AG.

8. Appellanterne anlagde sager med påstand om annullation af den omtvistede beslutning ved Retten, der den 3. marts 2011 afsagde den appellerede dom. I den appellerede dom annullerede Retten delvist den omtvistede beslutning [10], og under udøvelse af sin fulde prøvelsesret pålagde den følgende bøder for de overtrædelser, der er konstateret:

— Alstom: 10 327 500 EUR

— Alstom: 48 195 000 EUR til solidarisk hæftelse med Areva T&D SA, idet 20 400 000 EUR af det beløb, som Areva T&D SA skal betale, betales af dette solidarisk med Areva T&D AG, Areva og Areva T&D Holding SA [11].

9. I øvrigt frifindes Europa-Kommissionen.

II – Retsforhandlingerne ved Domstolen og parternes påstande

10. Ved appelskrift indleveret til Domstolens Justitskontor den 24. maj 2011 har Areva iværksat appel i sag C-247/11 P. Ved appelskrift indleveret til Domstolens Justitskontor den 25. maj 2011 har selskaberne i Alstom-koncernen iværksat appel i sag C-253/11 P. Både Areva og selskaberne i Alstom-koncernen har nedlagt påstand om ophævelse af den appellerede dom. Såfremt Domstolen skønner, at sagen er moden til endelig påkendelse, har appellanterne principalt nedlagt påstand om annullation af den omtvistede beslutnings artikel 1, litra c), artikel 2, litra c), henholdsvis artikel 1, litra b), d), e), f), og artikel 2, litra b) og c), og subsidiært, at den bøde, de er pålagt, nedsættes væsentligt, samt at Kommissionen tilpligtes at betale sagens omkostninger. Såfremt Domstolen skønner, at sagen ikke er moden til endelig påkendelse, har appellanterne nedlagt påstand om, at sagen hjemvises til en afdeling ved Retten med ændret sammensætning og afgørelsen om sagens omkostninger udsættes. Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellerne forkastes, og at appellanterne tilpligtes at betale sagens omkostninger.

11. Ved kendelse afsagt af Domstolens præsident den 20. juli 2011 er sagerne C-247/11 P og C-253/11 P blevet forenet med henblik på den skriftlige og mundtlige forhandling og dommen.

12. Ved Domstolen blev der indgivet skriftlige indlæg om appellen, og den 2. maj 2013 blev der afholdt retsmøde i sagen.

III – Gennemgang af appelsagerne

13. Til støtte for deres påstande har Areva, i sag C-247/11 P, påberåbt sig fire anbringender, og selskaberne i Alstom-koncernen, i sag C-253/11 P, har påberåbt sig fem anbringender. Det er hensigtsmæssigt at påbegynde gennemgangen med det første anbringende påberåbt af sidstnævnte.

10 — I den appellerede dom har Retten annulleret den omtvistede beslutnings artikel 2, litra b) og c), ved at fastslå, at Kommissionen havde tilsidesat proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet eller princippet om forbud mod forskelsbehandling,i henseende til forhøjelsen af grundbeløbet for de bøder, der er pålagt på grund af den skærpende omstændighed, som beror på den ledende rolle i overtrædelsen. Jf. særligt den appellerede doms præmis 317.

11 — Jf. den appellerede doms præmis 323 og domskonklusionens punkt 3.

A – *Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringende vedrørende tilsidesættelsen af artikel 296 TEUF*

14. I forbindelse med det første appelanbringende, der kan underopdeles i to led, har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at Retten ved at fastslå, at den omtvistede beslutning var tilstrækkelig begrundet, har tilsidesat artikel 296 TEUF[12]. Det første led i dette anbringende vedrører begrundelsen af den omtvistede beslutning vedrørende Alstoms ansvar for overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004 i egenskab af moderselskab for Alstom T&D SA og Alstom T&D AG[13]. Det andet led vedrører begrundelsen i den pågældende beslutning vedrørende pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse mellem Alstom og Areva T&D SA.

1. Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes første led

a) Parternes argumenter

15. I det første anbringendes første led, der vedrører den appellerede doms præmis 90-99, har selskaberne i Alstom-koncernen i det væsentlige gjort gældende, at Retten skulle have godkendt en utilstrækkelig begrundelse af den omtvistede beslutning, for så vidt som Kommissionen i denne ikke har besvaret de argumenter og forhold, som Alstom fremførte i punkt 90-150 i dens svar på klagepunktsmeddelelsen, der skulle påvise, at på trods af formodningen for Alstoms afgørende indflydelse på dens datterselskaber (herefter ligeledes »kapitalejerformodningen«) afgjorde disse, på tidspunktet for overtrædelsen, deres adfærd på markedet uafhængigt af moderselskabet. Den omtvistede beslutning viser på ingen måde, hvorfor de af Alstom fremførte forhold er uden bevisværdi, selv om der er tale om væsentlige forhold i den pågældende beslutnings opbygning, hvis afvisning ville kræve en særlig detaljeret og omhyggelig begrundelse.

16. Selskaberne i Alstom-koncernen har endvidere gjort gældende, at Retten har foretaget en urigtig gengivelse af den omtvistede beslutning, navnlig i den appellerede doms præmis 95, idet 345.-347. betragtning til den nævnte beslutning på ingen måde sammenfatter punkt 90-150 i svaret på klagepunktsmeddelelsen. Endvidere har Retten stillet sig tilfreds med, at Kommissionen har afvist de af Alstom fremlagte beviser på grundlag af materiale, der var fremlagt af tredjemand, nemlig Areva.

17. Kommissionen har gjort gældende, at argumenterne fra selskaberne i Alstom-koncernen bør forkastes.

b) Gennemgang

18. For det første bemærkes, at det begrundelseskrav, der følger af artikel 296 TEUF, udgør en væsentlig formforskrift, som skal adskilles fra spørgsmålet om, hvorvidt begrundelsen er materielt rigtig, hvilket henhører under realiteten og dermed den omtvistede retsakts gyldighed[14].

12 — Det bemærkes, at selv om selskaberne i Alstom-koncernen inden for rammerne af dette anbringende bl.a. har fremsat et klagepunkt om tilsidesættelse af artikel 296 TEUF, er det artikel 253 EF, som finder anvendelse i den foreliggende sag, idet den omtvistede beslutning er blevet vedtaget inden ikrafttrædelsen af Lissabontraktaten. Dette er imidlertid uden betydning, da begrundelsen af de i den foreliggende sag omhandlede EU-retsakter ikke inden for rammerne af artikel 253 EF er underlagt andre juridiske krav end dem, der finder anvendelse inden for rammerne af artikel 296, stk. 2, TEUF. Dette klagepunkt skal derfor forstås således, at det navnlig vedrører en tilsidesættelse af artikel 253 EF. Jf. i denne retning dom af 11.7.2013, sag C-439/11 P, Ziegler mod Kommissionen, EU:C:2013:513, præmis 113. For så vidt som det ikke har nogen betydning for den foreliggende sag i dette forslag til afgørelse, henviser jeg imidlertid til traktatens nye nummerering, dvs. artikel 296 TEUF.

13 — Der blev til henholdsvis Areva T&D SA (der dernæst blev til Alstom Grid SAS) og Areva T&D AG (der dernæst blev til Alstom Grid AG). Jf. punkt 6 samt fodnote 6 i dette forslag til afgørelse.

14 — Jf. bl.a. dom af 29.9.2011, sag C-521/09 P, Elf Aquitaine mod Kommissionen, Sml. I, s. 8947, præmis 146 og den deri nævnte retspraksis, og dommen i sagen Ziegler mod Kommissionen, præmis 114 og den deri nævnte retspraksis.

19. I lyset heraf bemærkes for det første, at den begrundelse, som kræves efter artikel 269 TEUF, skal tilpasses karakteren af den pågældende retsakt og klart og utvetydigt angive de betragtninger, som den institution, der har udstedt den omtvistede retsakt, har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning, og således at den kompetente ret kan udøve sin prøvelsesret. Hvad navnlig angår begrundelsen af individuelle beslutninger har forpligtelsen til at begrunde sådanne beslutninger til formål, ud over at gøre det muligt at udøve en retslig kontrol, at give den berørte part oplysninger, der er tilstrækkelige til at afgøre, om beslutningen muligvis er behæftet med en sådan mangel, at dens gyldighed kan anfægtes [15].

20. For det andet skal det nærmere indhold af begrundelseskravet fastlægges i lyset af den konkrete sags omstændigheder, navnlig indholdet af den pågældende retsakt, indholdet af de anførte grunde samt den interesse, som retsaktens adressater samt andre, der må anses for umiddelbart og individuelt berørt af denne, kan have i begrundelsen. Det kræves ikke, at begrundelsen angiver alle de forskellige relevante faktiske og retlige forhold, da spørgsmålet, om en beslutnings begrundelse opfylder kravene efter artikel 269 TEUF, ikke blot skal vurderes i forhold til ordlyden, men ligeledes i forhold til den sammenhæng, hvori den indgår, samt under hensyn til alle de retsregler, som gælder på det pågældende område [16].

21. Selv om det således i medfør af artikel 296 TEUF påhviler Kommissionen at angive de faktiske og retlige omstændigheder, som ligger til grund for dens beslutning, og de retlige betragtninger, som har foranlediget den til at træffe denne, kræver bestemmelsen ikke, at Kommissionen behandler alle de faktiske og retlige spørgsmål, som er blevet behandlet under den administrative procedure [17].

22. Når, som i denne sag, en beslutning om anvendelse af EU's konkurrenceregler er rettet til en flerhed af adressater og vedrører spørgsmålet om, hvem der bærer ansvaret for overtrædelsen, skal den indeholde en tilstrækkelig begrundelse i forhold til hver af adressaterne, navnlig i forhold til de af dem, som i henhold til beslutningen skal bære byrden ved overtrædelsen. I forhold til et moderselskab, der holdes ansvarligt for sit datterselskabs ulovlige adfærd, skal en sådan beslutning i princippet således indeholde en detaljeret redegørelse for, hvorfor det pågældende selskab kan gøres ansvarligt for overtrædelsen [18].

23. Hvad nærmere angår en kommissionsbeslutning, som i forhold til visse adressater *udelukkende* støtter sig på formodningen om udøvelse af en bestemmende indflydelse, må det konstateres, at Kommissionen under alle omstændigheder – idet denne formodning efter omstændighederne ellers ville blive uafkræftelig – er forpligtet til over for adressaterne nøje at fremlægge grundene til, at de påberåbte faktiske og retlige omstændigheder ikke har været tilstrækkelige til at afkræfte den nævnte formodning [19].

15 — Jf. bl.a. dommen i sagen Ziegler mod Kommissionen, præmis 115 og den deri nævnte retspraksis.

16 — Jf. bl.a. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 150 og den deri nævnte retspraksis, og dommen i sagen Ziegler mod Kommissionen, præmis 116.

17 — Dom af 18.9.2003, sag C-338/00 P, Volkswagen mod Kommissionen, Sml. I, s. 9189, præmis 127 og den deri nævnte retspraksis.

18 — Jf. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 151 og 152, og dom af 19.7.2012, forenede sager C-628/10 P og C-14/11 P, Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., EU:C:2012:479, præmis 75.

19 — Jf. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 153, og kendelse af 13.9.2012, sag C-495/11 P, Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 49. Min fremhævelse. Kommissionens pligt til at begrunde sine beslutninger på dette punkt skyldes navnlig den afkræftelige karakter af nævnte formodning, hvis gendrivelse kræver af de berørte parter, at disse fremlægger bevis på de organisatoriske, økonomiske og retlige forbindelser mellem de omhandlede selskaber.

24. I den foreliggende sag skal det først og fremmest bemærkes, således som det udtrykkeligt fremgår af den 349. betragtning til den omtvistede beslutning og af den appellerede doms præmis 91, at Kommissionen, for at gøre Alstom ansvarlig, har støttet sig på formodningen for udøvelse af afgørende indflydelse uden dog at undlade at tage visse andre relevante faktorer, som den har anført i 350.-356. betragtning til den nævnte beslutning, i betragtning. Med henblik på at gøre Alstom ansvarlig har Kommissionen således ikke *udelukkende* støttet sig på formodningen for udøvelse af afgørende indflydelse, men har snarere baseret sig på en kombination af denne formodning og andre beviser [20].

25. I de nævnte betragtninger til den omtvistede beslutning har Kommissionen bl.a. anført, at organisationen af den koncern, som Alstom var moderselskab for, var således, at de ledere, der havde afgørende indflydelse på datterselskabernes aktiviteter på GIS-området, aflagde rapport til Alstom [21]. Den har ligeledes anført, at der var flere sammenfald af opgaver mellem ledere i moderselskabet og i datterselskaberne, således som det var tilfældet med den øverste leder i T&D-branchen, der ganske givet havde en afgørende indflydelse på GIS-aktiviteterne i koncernen, og som var medlem af Alstoms forretningsudvalg [22]. Dernæst har den anført, at sagsakterne indeholdt beviser på, at de personer, der i forbindelse med kartellet blev identificeret som repræsentanter for Alstom-koncernen, regelmæssigt havde kunnet indgå juridisk bindende forpligtelser på moderselskabets vegne [23]. Endvidere fandt Kommissionen, at henset til den væsentlige bøde, som det franske konkurrenceråd havde pålagt Alstom i 1988, var det lidet sandsynligt, at lederne i moderselskabet ikke havde identificeret ansvaret for tilsidesættelsen af konkurrencereglerne som en væsentlig risiko [24]. Kommissionen har ligeledes anført, at moderselskabet godkendte planlagte tilbud vedrørende GIS-understationer, der overskred en vis tærskel eller indebar væsentlige risici for koncernen [25].

26. På baggrund af disse betragtninger, der er anført i den omtvistede beslutning, kan jeg ikke se, hvorledes det kan gøres gældende, således som selskaberne i Alstom-koncernen gør, at Retten skulle have kritiseret Kommissionen for ikke at have givet en udførlig begrundelse i overensstemmelse med kravene efter retspraksis nævnt i punkt 18-23 hvad angår Alstoms skyld for den pågældende overtrædelse.

27. Over for Kommissionen har Alstom imidlertid fremsat en række argumenter, der skulle bevise, at dette ikke havde en afgørende indflydelse på dets datterselskaber [26]. I denne henseende er det korrekt, som selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, og som Retten i øvrigt anerkender i den appellerede doms præmis 98, at det ikke udtrykkeligt fremgår af den omtvistede beslutning, at Kommissionen i detaljer har gennemgået samtlige de af Alstom fremførte argumenter.

20 — Jf. dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og i sagen Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 49, og generaladvokat Sharpstons forslag til afgørelse fremsat den 30.5.2013 i sag C-50/12 P, Kendrion mod Kommissionen, punkt 43, der verserer for Domstolen.

21 — 353. betragtning til den omtvistede beslutning.

22 — 355. betragtning til den omtvistede beslutning.

23 — 355. betragtning til den omtvistede beslutning.

24 — 351. betragtning til den omtvistede beslutning.

25 — 350. betragtning til den omtvistede beslutning.

26 — I punkt 90-150 i svaret på klagepunktsmeddelelsen fremførte Alstom navnlig argumenter vedrørende: i) den decentraliserede organisation af koncernen og selvstændigheden i T&D-branchen, ii) den interne forretningsgang og beslutningsprocessen i T&D-branchen, iii) selskabet Alstoms begrænsede formål, iv) Alstoms manglende forretningsmæssige indflydelse på ydelser fra de juridiske enheder i T&D-branchen, v) ingen som helst diskussion om den forretningsmæssige politik i T&D-branchen i Alstoms forretningsudvalg samt endelig vi) den omstændighed, at overtrædelserne blev fortsat efter ophøret med T&D-virksomhed i Areva.

28. Det fremgår imidlertid af den pågældende beslutning, at Kommissionen langt fra at have set bort fra disse argumenter i det væsentlige har foretaget en samlet vurdering [27] ved at give, således som det fremgår af punkt 25 ovenfor, en udførlig begrundelse af de årsager, der, sammen med kapitalejerformodningen, førte til konklusionen om Alstoms egentlige udøvelse af en afgørende indflydelse på dets datterselskaber.

29. I denne henseende har jeg allerede nævnt i punkt 19-21 ovenfor, at Kommissionen med henblik på at opfylde sin begrundelsespligt efter retspraksis ikke er forpligtet til specifikt at nævne samtlige de argumenter, som parterne har fremført under den administrative procedure, for så vidt som de berørte parter kan få tilstrækkeligt kendskab til grundlaget for den trufne foranstaltning, og navnlig i tilfældet med et moderselskab, der er holdt ansvarlig for dets datterselskabs ulovlige adfærd, skal en sådan beslutning indeholde en detaljeret redegørelse for, hvorfor det pågældende selskab kan holdes ansvarlig for overtrædelsen.

30. Generelt set er det imidlertid klart ønskeligt, at Kommissionen på en struktureret og detaljeret måde nævner de argumenter og faktiske samt retlige forhold, som parterne har fremført under den administrative procedure, navnlig de, der skal bevise, at moderselskabet ikke har en afgørende indflydelse på datterselskabet. I et tilfælde som i den foreliggende sag, hvor Kommissionen for at tilregne moderselskabet overtrædelsen imidlertid ikke *udelukkende* har baseret sig på kapitalejerformodningen, men udtrykkeligt har overvejet andre relevante forhold, mener jeg, at den frit kan undersøge og vurdere de fremsatte argumenter og forhold samlet – således som den har gjort i den foreliggende sag – med forbehold for, at begrundelsen for retsakten i tilstrækkelig grad gør det muligt for den berørte, dvs. moderselskabet, at få kendskab til grundlaget for den endelig vedtagne beslutning, i dette tilfælde beslutningen om at tilregne det overtrædelsen.

31. I øvrigt bemærkes, at selskaberne i Alstom-koncernen ikke har forklaret, i hvilket omfang den påståede fejlagtige begrundelse af den omtvistede beslutning har hindret dem i at varetage deres interesse på en hensigtsmæssig måde for Retten eller har hindret denne i at udøve sin prøvelsesret. Tværtimod har den detaljerede undersøgelse, som Retten har foretaget i den appellerede doms præmis 93-97 af Alstoms argumenter med henblik på at afkræfte formodningen om afgørende indflydelse, snarere vist, at Alstom på en hensigtsmæssig måde har kunnet varetage sine interesser for Retten, og at sidstnævnte har kunnet udøve sin prøvelsesret vedrørende den omtvistede beslutning [28].

27 — Uden at det er nødvendigt, henset til retspraksis nævnt ovenfor, at foretage en detaljeret sammenlignende analyse af argumenterne i svaret på klagepunktsmeddelelsen (jf. ovenstående punkt) og den omtvistede beslutning, bemærkes, at argumentet om koncernens organisation og T&D-branchens selvstændighed nævnes i 347. betragtning til den omtvistede beslutning og forkastes i 353. og 355. betragtning til den nævnte beslutning. Henvisninger til spørgsmålet om den interne forretningsorden og beslutningsprocessen i T&D-sektoren findes i såvel 346. betragtning (godkendelse af tilbud) som i 347. betragtning (opretholdelse af visse beslutninger i moderselskabet). Hvad angår argumentet om, at fordi selskabet Alstoms formål var begrænset til ihændehavelse og forvaltning af aktier, kunne dette ikke være aktivt i GIS-branchen, er det under disse omstændigheder uden relevans og kan således forkastes implicit af Kommissionen, når, på den ene side, det forhold, at moderselskabet ikke er aktivt på det marked, der er berørt af overtrædelsen, ikke er afgørende for udøvelsen af en afgørende indflydelse (jf. i denne retning Rettens dom af 30.9.2009, sag T-168/05, Arkema mod Kommissionen), og, på den anden side, tilregnelsen af en overtrædelse begået af et datterselskab i forhold til en person, der udøver en afgørende indflydelse på denne, kan finde sted, selv om denne person ikke udøver en egentlig økonomisk virksomhed (dom af 11.7.2013, sag C-440/11 P, Kommissionen mod Stichting Administratiekantoor Portielje, EU:C:2013:514, præmis 43 og 44). Tilsvarende hvad angår argumenterne om en påstået manglende indflydelse på (og diskussion af) datterselskabernes forretningspolitik skal det på den ene side bemærkes, at spørgsmålet om, hvorvidt et datterselskab med hensyn til sin adfærd på markedet er underlagt en afgørende indflydelse fra sit moderselskab, ikke afhænger alene af, hvem der bestemmer dets handelspolitik i snævrere forstand (jf. i denne retning punkt 109 og den deri nævnte retspraksis i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse fremsat den 18.4.2013 i sagen Schindler Holding m.fl. mod Kommissionen, der gav anledning til dom af 18.7.2013, sag C-501/11 P, EU:C:2013:522), og på den anden side, at Kommissionen fandt, at samtlige forhold vedrørende de økonomiske, organisatoriske og retlige forbindelser, der bandt moderselskabet sammen med datterselskaberne, var tilstrækkelige til at bevise dettes indflydelse på deres adfærd på markedet.

28 — Kendelse af 7.2.2012, sag C-421/11 P, Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 57, og af 13.9.2012 i sagen Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 50.

32. I lyset af det ovenstående mener jeg hverken, at Retten har misforstået rækkevidden af Kommissionens begrundelsespligt som anerkendt i retspraksis, eller at den har begået en retlig fejl ved at antage, at den omtvistede beslutning var tilstrækkelig begrundet hvad angår Alstoms ansvar i henseende til deltagelse i overtrædelsen i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004. Denne konklusion berøres ikke af de øvrige argumenter, der er fremsat af selskaberne i Alstom-koncernen.

33. Hvad angår dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, som selskaberne i Alstom-koncernen henviser til, hvori Domstolen annullerede Rettens dom på grund af tilsidesættelse af Kommissionens begrundelsespligt, er det tilstrækkeligt at bemærke, at til forskel fra situationen i den sag, der gav anledning til den pågældende dom, var selskaberne i Alstom-koncernen ikke konfronteret med den første beslutning fra Kommissionen, hvori denne, samtidig med at den ændrede sin sædvandlige fremgangsmåde, baserede sig på den blotte formodning om moderselskabets afgørende indflydelse på datterselskabet for at tilregne moderselskabet overtrædelsen. Selskaberne kan således ikke i den foreliggende sag basere sig på løsningen i den pågældende dom.

34. Hvad angår klagepunktet om, at Retten ved i den appellerede doms præmis 95 at bekræfte, at 345.-347. betragtning til den omtvistede beslutning udgjorde en sammenfatning af argumenter fremført af Alstom i punkt 90-150 i dets svar på klagepunktsmeddelelsen, har foretaget en urigtig gengivelse af den omtvistede beslutning, er det efter min opfattelse irrelevant og under alle omstændigheder grundløst. Klagepunktet er irrelevant, for selv om Retten havde begået en fejl i denne henseende, ændrer det intet ved den konstatering, der følger af de foregående punkter, hvorefter Kommissionen har givet en retligt tilstrækkelig begrundelse for, at Alstom tilregnes overtrædelsen. Klagepunktet er grundløst, da Kommissionen som allerede nævnt materielt har behandlet essensen i de argumenter, som Alstom har rejst for den [29].

35. Hvad angår argumentet om, at Kommissionen har baseret sig på beviser fra en tredjemand, er der ingen EU-retlig regel, der hindrer Kommissionen i at anvende sådanne beviser (forudsat at de er relevante), naturligvis under overholdelsen af retten til forsvar. Jeg finder det endvidere åbenbart, at for så vidt som Areva havde købt de datterselskaber, som havde deltaget i kartellet, af Alstom, kunne Areva råde over relevante oplysninger om disse datterselskabers aktiviteter i perioden forud for salget. I øvrigt har selskaberne i Alstom-koncernen ikke specificeret, hvilke beviser de anfægter, og de har på ingen måde gjort gældende, at der er sket en urigtig gengivelse af beviserne.

36. Det følger af det foregående, at det første anbringendes første led efter min opfattelse bør forkastes.

2. Selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes andet led

37. I det første anbringendes andet led, der vedrører den appellerede doms præmis 200, har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for at have fastslået, at Kommissionen med rette kunne undlade at begrunde, hvorfor de to selskaber, der ikke udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet, da en beslutning blev vedtaget, kunne pålægges en bøde til solidarisk hæftelse. De bebrejder navnlig Retten for ikke, i præmis 200, at have kritiseret Kommissionen for ikke specifikt at have begrundet det forhold, at den havde pålagt Alstom og Areva T&D SA (der efterfølgende blev til Alstom Grid SAS) en bøde til solidarisk hæftelse, når disse ikke længere udgjorde en enkelt virksomhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning.

38. I denne henseende mener jeg, at Retten uden at begå en retlig fejl kunne undlade at kritisere Kommissionen for ikke i særlig grad at have begrundet beslutningen om at pålægge Alstom og Areva T&D SA en bøde til solidarisk hæftelse for den periode, i hvilken de udgjorde en enkelt virksomhed.

29 — Jf. fodnote 26 og 27 ovenfor.

39. Det er allerede nævnt i punkt 20 og 21 ovenfor, at artikel 296 TEUF ifølge retspraksis ikke kræver, at Kommissionen behandler alle de faktiske og retlige spørgsmål, som er blevet behandlet under den administrative procedure [30]. På den anden side fremgår det af retspraksis, at en kommissionsbeslutning, der er på linje med fast beslutningspraksis, kan begrundes summarisk, og at det, når beslutningen går betydeligt længere end forudgående beslutninger, påhviler Kommissionen at fremføre sin argumentation udtrykkeligt [31].

40. I modsætning til hvad selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, adskiller pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse mellem det datterselskab, der har deltaget i overtrædelsen, og det tidligere moderselskab for den overtrædelsesperiode, hvor de to selskaber udgjorde en enkelt virksomhed efter konkurrenceretten, sig ikke fra Kommissionens tidligere praksis og er ikke anfægtet i retspraksis [32].

41. Denne praksis er baseret på, at for så vidt som selskaberne, i en vis periode, har udgjort en virksomhed efter konkurrenceretten, der har overtrådt konkurrencereglerne, kan Kommissionen pålægge dem en bøde til solidarisk hæftelse for den overtrædelse, der er begået i den pågældende periode [33]. Med forbehold for de betragtninger, der vil fremgå af punkt 155 ff. i forbindelse med gennemgangen af det fjerde anbringende fra selskaberne i Alstom-koncernen, bemærkes, at den omstændighed, at de pågældende selskaber på tidspunktet for vedtagelsen af kommissionsbeslutningen ikke længere udgjorde en enkelt økonomisk enhed, ikke er et forhold, der i sig selv hindrer Kommissionen i [34] at pålægge dem en bøde til solidarisk hæftelse i egenskab af subjekter, der samlet set kan betragtes som ansvarlige for handlinger i den virksomhed, som de var en del af [35].

42. Under disse omstændigheder efter at have foretaget en materielt tilstrækkelig begrundelse, således som det fremgår af gennemgangen af det første anbringendes første led, af beslutningen om at tilregne moderselskabet overtrædelsen mener jeg ikke, at man kan kritisere Kommissionen for ikke at have givet en specifik begrundelse for idømmelsen af en bøde til solidarisk hæftelse mellem dette og dets datterselskab, der direkte har deltaget i kartellet, selv om disse selskaber ikke længere udgjorde en enkelt økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning [36].

30 — Jf. dommen i sagen Volkswagen mod Kommissionen, præmis 127 og den deri nævnte retspraksis.

31 — Jf. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 155.

32 — I en række sager har Retten stadfæstet en bøde pålagt til solidarisk hæftelse mellem moderselskabet og dets tidligere datterselskab, selv om de ikke længere udgjorde en enkelt økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af beslutningen. Jf. navnlig Rettens dom af 15.6.2005, forenede sager T-71/03, T-74/03, T-87/03 og T-91/03, Tokai Carbon m.fl. mod Kommissionen, præmis 58-82, 387, 391-393 og punkt 3 i domskonklusionen, hvad angår solidarisk ansvar mellem datterselskabet Intech EDM BV og dets tidligere moderselskab Intech EDM AG, af 13.9.2010, sag T-40/06, Trioplast Industrier mod Kommissionen, Sml. II, s. 4893, præmis 2, 74 og 173 samt domskonklusionen, hvad angår solidarisk ansvar mellem datterselskabet Trioplast Witenheim og dets successive moderselskaber FLS og Trioplast Industrier, herefter »Trioplast-dommen«, af 24.3.2011, sag T-384/09, IBP og International Building Products France mod Kommissionen, Sml. II, s. 1177, præmis 13 og domskonklusionen, hvad angår solidarisk ansvar mellem IBP France og dets tidligere moderselskaber Delta og AFC, af 24.3.2011, sag T-382/06, IMI m.fl. mod Kommissionen, præmis 4 og 14 samt domskonklusionen, hvad angår solidarisk ansvar mellem datterselskaberne Aquatis og Simplex og deres tidligere moderselskab IMI, og af 24.3.2011, sag T-382/06, Tomkins mod Kommissionen, Sml. II, s. 1157, præmis 3, 55-59 og punkt 2 i domskonklusionen, hvad angår solidarisk ansvar mellem Pegler og dets tidligere moderselskab Tomkins.

33 — For en fremstilling af grundene vedrørende effektiviteten af gennemførelsen af bøden, der begrunder pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse i et tilfælde som det foreliggende, henvises til mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 52, 82 og 84 in fine.

34 — Som det vil fremgå mere detaljeret i punkt 160-162 nedenfor og som anført i punkt 83 ff. i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., er denne omstændighed ganske vist ikke uden betydning for Kommissionens beføjelse til at pålægge en sådan bøde til solidarisk hæftelse, for så vidt som Kommissionen, såfremt den ønsker at pålægge bøden, af retssikkerhedsmæssige hensyn er forpligtet til at udspecificere den del, som de solidarisk ansvarlige meddebitorer skal afholde i deres indbyrdes forhold.

35 — Jf. mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 80.

36 — I deres svarskrift synes selskaberne i Alstom-koncernen at udvide deres argumentation, således at de kritiserer Retten for ikke at have sanktioneret Kommissionen for ikke at have begrundet pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse på de juridiske enheder, der *aldrig* har udgjort en fælles økonomisk enhed, nemlig Alstom og Areva. I denne henseende, og uden at det er nødvendigt at behandle spørgsmålet om formaliteten vedrørende et sådant klagepunkt – der hverken er rejst i første instans eller i appellen – bemærkes, at Kommissionen i den omtvistede beslutning ikke har pålagt Areva og Alstom en bøde til solidarisk hæftelse, således at det ikke er muligt at kritisere den for ikke at have foretaget en begrundelse herfor. Spørgsmålet om en »faktisk solidaritet« mellem Areva og Alstom er under alle omstændigheder genstand for selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringende og bliver gennemgået i punkt 101 ff. nedenfor.

43. Efter min opfattelse følger det derfor heraf, at det første anbringendes andet led fremsat af selskaberne i Alstom-koncernen skal forkastes og følgelig det første anbringende i sin helhed.

B – *Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringende om Rettens tilsidesættelse af dens begrundelsespligt samt af artikel 263 TEUF og om Arevas første anbringende om Rettens tilsidesættelse af dens begrundelsespligt samt en tilsidesættelse af retten til forsvar*

44. Med deres andet anbringende, der kan underopdeles i fire led, har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at Retten har tilsidesat forpligtelsen til at begrunde sin dom, der følger af artikel 36 og 53 i statutten for Den Europæiske Unions Domstol samt af artikel 263 TEUF. Nærmere bestemt har selskaberne i Alstom-koncernen med de første tre led i deres andet anbringende gjort gældende, at Retten har tilsidesat sin begrundelsespligt samt artikel 263 TEUF, for så vidt som den gentagne gange har sat sit eget ræsonnement i stedet for Kommissionens ved efterfølgende at tilføje den omtvistede beslutning begrundelser, som ikke fremgår af beslutningen. Det første og det andet led vedrører begrundelsen i den appellerede dom for, at henholdsvis Alstom og T&D Holding SA (tidligere Areva T&D Holding SA) i egenskab af moderselskaber tilregnes overtrædelsen. Det tredje led vedrører Rettens ræsonnement i den appellerede doms præmis 214-216 om at bidrage i lige andele til betalingen af en bøde til solidarisk hæftelse. Dette led er tæt forbundet med de spørgsmål, der behandles i forbindelse med det fjerde anbringende fremsat af selskaberne i Alstom-koncernen, og det vil derfor blive behandlet sammen med dette i punkt 155 ff. Med det andet anbringendets fjerde led har selskaberne i Alstom-koncernen anfægtet begrundelsen for den appellerede dom, idet Retten har fastslået, at de selskaber, der ikke indgik i en økonomisk enhed på det tidspunkt, hvor den omtvistede beslutning blev vedtaget, kan pålægges en bøde til solidarisk hæftelse.

45. Med sit første anbringende har Areva gjort gældende, at Retten har tilsidesat sin begrundelsespligt og retten til forsvar i forbindelse med vurderingen af faktisk udøvelse af afgørende indflydelse på selskabets tidligere datterselskaber i perioden mellem den 9. januar og den 11. maj 2004.

46. For så vidt som appellanterne i forbindelse med disse anbringender har gjort gældende, at Retten har tilsidesat sin begrundelsespligt, finder jeg det nødvendigt indledningsvis at erindre om omfanget af denne forpligtelse, således som den fremgår af retspraksis, ved navnligt at henvise til de begrænsninger, som Retten er underlagt i forbindelse med en legalitetskontrol i henseende til omfanget af begrundelsen indeholdt i den anfægtede retsakt.

1. Omfanget af Rettens begrundelsespligt og forbuddet mod at erstatte begrundelsen i den anfægtede retsakt

47. Rettens forpligtelse til at begrunde sine domme følger af artikel 36, sammenholdt med artikel 53, stk. 1, i statutten for Domstolen.

48. Det fremgår af fast retspraksis, at begrundelsen for en dom klart og utvetydigt skal angive de betragtninger, som Retten har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den trufne afgørelse, og således at Domstolen kan udøve sin prøvelsesret [37].

49. Det påhviler imidlertid ikke Retten i medfør af begrundelsespligten i sin fremstilling udtømmende og et for et at behandle alle de argumenter, der er fremført af parterne i sagen. Begrundelsen kan således fremgå indirekte, forudsat at de berørte parter kan få kendskab til begrundelsen for, at Retten ikke har godtaget deres argumenter, og således at Domstolen kan råde over de oplysninger, der er nødvendige for, at den kan udøve sin prøvelsesret [38].

37 — Jf. bl.a. dommen i sagen Ziegler mod Kommissionen, præmis 81 og den deri nævnte retspraksis.

38 — Ibidem, præmis 82 og den deri nævnte retspraksis.

50. Dernæst kan Domstolen og Retten i forbindelse med et annullationssøgsmål således under ingen omstændigheder sætte deres egen begrundelse i stedet for den, som udstederen af den anfægtede retsakt har angivet [39]. Deraf følger, at Unionens retsinstanser ikke må forsyne en EU-retsakt, der er støttet på urigtige eller endog ulovlige grunde, med helt andre grunde og derefter stadfæste den. Uden for anvendelsesområdet for den fulde prøvelsesret (artikel 261 TEUF) må Unionens retsinstanser således ikke rette op på den anfægtede retsakt, men skal erklære den for ugyldig, såfremt og i det omfang annullationssøgsmålet er begrundet (artikel 264, stk. 1, TEUF) [40].

51. Der er imidlertid for det første intet til hinder for, at Unionens retsinstanser foretager en indgående prøvelse af de anbringender og argumenter, som sagsøgeren har fremført, og tager detaljeret stilling hertil [41]. For det andet fremgår det af retspraksis, at uanset at Retten under et annullationssøgsmål kan finde anledning til at fortolke den anfægtede retsakts begrundelse på en anden måde end den udstedende myndighed og under visse omstændigheder endog til at forkaste den begrundelse, der er angivet af den udstedende myndighed, kan den ikke gøre dette, hvis der ikke er faktiske forhold, der giver grundlag herfor [42].

52. Det er således i lyset af disse principper udtrykt i retspraksis, at det efter min mening skal vurderes, om Retten ulovligt har erstattet den begrundelse, der er indeholdt i den omtvistede beslutning, med sin egen. I så henseende skal det vurderes, om Retten i den appellerede dom har begrænset sig til at undersøge, selv på detaljeret vis, appellanternes anbringender og argumenter med henblik på at undersøge, om de er velbegrundede, eller om den derimod har forsynet beslutningen med helt andre begrundelser for at opretholde den.

53. I denne henseende skal det derfor tilføjes, at selv om det er korrekt, således som selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, at europæiske søgsmål vedrørende legalitetskontrol af retsakter fra institutionerne er en »retssag til prøvelse af en retsakt« således at det, som allerede nævnt, ikke er muligt at tilføje nye og anderledes begrundelser til denne akt for at »redde« den, ændrer det ikke ved, at Unionens retsinstanser for fuldt ud at udøve deres legalitetskontrol skal være i stand til at svare fuldt ud på de argumenter, der er blevet fremført af sagsøgerne. Til dette formål kan retsinstansen anmodes om at gennemgå de argumenter eller beviser, der er fremført under den administrative procedure, og endda mere detaljeret end i den anfægtede retsakt [43]. Forudsat at retsaktens begrundelse i sig selv er tilstrækkelig og ikke er behæftet med fejl, er der intet der hindrer Retten i at give en begrundelse, der som svar på de argumenter, som sagens parter har fremført for den, indeholder en analyse eller et ræsonnement vedrørende de argumenter eller beviser, der er fremlagt for Kommissionen, som er mere detaljeret end den, der er indeholdt i den anfægtede retsakt.

39 — Dom af 27.1.2000, sag C-164/98 P, DIR International Film m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 447, præmis 38 og 49, af 1.6.2006, forenede sager C-442/03 P og C-471/03 P, P&O European Ferries (Vizcaya) og Diputación Foral de Vizcaya mod Kommissionen, Sml. I, s. 4845, præmis 60 og 67, og af 22.12.2008, sag C-487/06 P, British Aggregates mod Kommissionen, Sml. I, s. 10515, præmis 141. Der er her tale om annullationssøgsmålets kassatoriske karakter. Den beror i sidste instans på princippet om den institutionelle ligevægt, der er kendetegnende for Den Europæiske Unions struktur og funktionsmåde. Den institutionelle ligevægt forudsætter, at hver enkelt af institutionerne udøver sine beføjelser under hensyntagen til de øvrige institutioners beføjelser. Jf. i denne henseende generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse fremsat den 6.9.2012 i sagen Frucona Košice mod Kommissionen, der gav anledning til dom af 24.1.2013, sag C-73/11 P, EU:C:2013:32, punkt 92.

40 — Jf. generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Frucona Košice mod Kommissionen, punkt 93 og den deri nævnte retspraksis.

41 — Jf. i samme retning dom af 2.4.2009, sag C-431/07 P, Bouygues og Bouygues Télécom mod Kommissionen, Sml. I, s. 2665, præmis 68, og dommen i sagen Alliance One International og Standard Commercial Tobacco mod Kommissionen og Kommissionen mod Alliance One International m.fl., præmis 121 og 122, samt kendelsen af 7.2.2012 i sagen Total Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 65, og af 13.9.2012 i sagen Total Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 59 og 60.

42 — Dommen i sagen DIR International Film m.fl. mod Kommissionen, præmis 42, og dommen i sagen British Aggregates mod Kommissionen, præmis 142, samt mit forslag til afgørelse i denne sag, fremsat den 17.7.2008, punkt 107.

43 — Jf. i denne henseende mit forslag til afgørelse fremsat den 17.2.2011 i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, punkt 54. Jf. i samme retning generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Frucona Košice mod Kommissionen, punkt 94.

2. Selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes første led

54. Med det andet anbringendes første led, der vedrører den appellerede doms præmis 101-110, har selskaberne i Alstom-koncernen kritiseret Retten for at have erstattet sit ræsonnement med Kommissionens og for at have tilføjet væsentlige begrundelser, der tjente til efterfølgende at underbygge beslutningen i relation til undersøgelsen af de forhold, der sigtede på at afkræfte formodningen for Alstoms udøvelse af afgørende indflydelse over dets datterselskaber i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004. Navnlig den appellerede doms præmis 102-110 indeholder en gennemgang af visse af de argumenter, som Alstom har fremsat i punkt 90-150 i sit svar på klagepunktsmeddelelsen. Retten har ifølge appellanterne taget stilling til disse forhold og har vurderet dem, selv om sådanne vurderinger ikke optrådte i den omtvistede beslutning, og således tilføjet dem til beslutningens tekst.

55. I denne henseende har jeg først og fremmest i forbindelse med gennemgangen af det første anbringendes første led[44] fremsat af selskaberne i Alstom-koncernen anført, at Retten ikke har begået en fejl ved at fastslå, at Kommissionen havde givet en tilstrækkelig begrundelse i den omtvistede beslutning ved at tilregne Alstom ansvaret for overtrædelsen begået i perioden mellem den 7. december 1992 og den 8. januar 2004.

56. I denne forbindelse har den appellerede dom ikke tilføjet den omtvistede beslutning andre begrundelser end dem, som Kommissionen baserede sig på for at fastslå Alstoms ansvar. Begrundelsen af den appellerede dom er på linje med begrundelsen i den omtvistede beslutning. Som svar på de af Alstom fremførte argumenter har Retten ganske vist i den appellerede doms præmis 102-109 foretaget en meget præcis gennemgang af en række dokumenter, som Alstom havde fremlagt under den administrative procedure. En så detaljeret gennemgang findes ikke i den omtvistede beslutning. Det indikerer imidlertid ikke, at Retten har foretaget en ulovlig erstatning af begrundelsen.

57. I overensstemmelse med det i punkt 53 ovenfor anførte mener jeg, at for så vidt som begrundelsen af den omtvistede beslutning hvad angår det forhold, at Alstom pålægges ansvaret for den begåede overtrædelse i den pågældende periode, i sig selv er tilstrækkelig og ikke behæftet med fejl, er der intet, der hindrer Retten i med henblik på at besvare de af Alstom fremsatte argumenter at foretage en detaljeret gennemgang af de argumenter og beviser, som er fremført for Kommissionen, og som er mere detaljerede end dem, der er indeholdt i den omtvistede beslutning. Tværtimod synes en sådan fremgangsmåde at være bevis på Rettens omhu i forbindelse med dens gennemgang af de af Alstom fremførte argumenter.

58. Det følger af disse betragtninger, at det andet anbringendes første led fremført af selskaberne i Alstom-koncernen skal forkastes.

3. Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes andet led

a) Parternes argumenter

59. I forbindelse med sit første anbringende, der vedrører den appellerede doms præmis 144-152, har Areva påberåbt sig Rettens tilsidesættelse af begrundelsespligten og retten til forsvar. Areva har gjort gældende, at Retten i den appellerede doms præmis 150 har erstattet sit eget ræsonnement med Kommissionens ved efterfølgende at tilføre den omtvistede beslutning to nye faktiske forhold som grundlag for at afvise argumenterne om, at Areva og Areva T&D Holding SA i perioden fra den 9. januar 2004 til den 11. maj 2004 ikke havde tilstrækkelig erfaring i T&D-branchen for effektivt at kunne udøve en afgørende indflydelse på deres datterselskabers adfærd. Areva har på den ene side

44 — Jf. punkt 24 ff. i dette forslag til afgørelse.

bestridt påstanden om, at selskabet har kunnet opnå et kendskab til T&D-branchen mellem indgåelsen af aftalen om overdragelse af Alstoms T&D-datterselskaber i september og den egentlige overdragelse af disse datterselskaber den 8. januar 2004, og på den anden side påstanden om, at det ikke var udelukket, at ansættelsen af en ny leder af disse datterselskaber, der blev rekrutteret eksternt, har gjort det muligt for Areva at få en ekspertise i T&D-branchen.

60. For det første har Kommissionen ifølge appellanterne ikke fremført disse to forhold, hvorfor de følgelig udgør Rettens tilføjelse til eller erstatning af de grunde, som den omtvistede beslutning er baseret på. For det andet gør Rettens argumenter det ikke muligt at forstå, hvorfor denne ikke har givet Areva medhold i dets argumenter, hvorfor den appellerede dom ifølge appellanterne er behæftet med en begrundelsesfejl. For det tredje skulle Retten yderligere have tilsidesat Arevas ret til forsvar. Ved på den ene side at basere sig på forhold, der i realiteten udgør formodninger, har Retten gjort kapitalejerformodningen uafkræftelig og har pålagt Areva at føre et umuligt bevis (probatio diabolica) i forbindelse med påvisningen af, at Areva ikke udøvede nogen afgørende indflydelse på dets tidligere datterselskaber, ved at kræve, at selskabet fører negativt bevis for, at det ikke udøver indflydelse på datterselskabernes adfærd. På den anden side har Retten ikke givet Areva mulighed for at udtale sig om de nye ovennævnte forhold, der er tilføjet den omtvistede beslutning.

61. I sin replik har Areva gjort gældende, at Retten har begået en retlig fejl, idet den ikke har fastslået, at Kommissionen har tilsidesat sin begrundelsespligt i forbindelse med vurderingen af Arevas faktiske udøvelse af afgørende indflydelse på dets tidligere datterselskaber. Areva har navnlig gjort gældende, at Kommissionen har set bort fra visse af dets argumenter og ikke har taget nærmere stilling til andre argumenter, som det har påberåbt sig.

62. I forbindelse med det andet anbringendes andet led har selskaberne i Alstom-koncernen, og navnlig T&D Holding SA, i det væsentlige gjort samme klagepunkt gældende som Areva vedrørende Rettens tilsidesættelse af dens begrundelsespligt. De har anført, at Retten ikke har begrænset sig til at tage stilling til de punkter, der var anført i den omtvistede beslutning om T&D Holding SA's opnåelse af kendskab til T&D-branchen, men den har tilføjet to nye forhold, nemlig dem, der blev nævnt af Areva og anført i punkt 59 ovenfor. Disse to forhold var ikke blevet diskuteret under den administrative procedure, således at Retten har ændret og suppleret begrundelsen af den omtvistede beslutning og dermed foretaget en ulovlig erstatning af begrundelser.

63. Kommissionen har rejst indsigelse mod disse argumenter. Den har navnlig gjort gældende, at Arevas klagepunkt vedrørende en begrundelsesmangel ikke kan antages til realitetsbehandling, eftersom Areva i virkeligheden ikke har rejst tvivl om dommens begrundelse, men om Rettens vurdering af beviser, hvilket ikke kan antages til realitetsbehandling under appellen.

b) Gennemgang

64. I lyset af kriterierne i punkt 47-53 ovenfor skal det først og fremmest undersøges, om Retten i den appellerede dom har erstattet begrundelserne, således som både Areva og selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende. Deres argumentation vedrører navnlig to forhold – nævnt i punkt 59 ovenfor – som Retten i den appellerede doms præmis 150 påstås at skulle have tilføjet begrundelsen af den omtvistede beslutning[45]. Til dette formål finder jeg det nødvendigt at foretage en detaljeret gennemgang af den appellerede dom.

45 — I den omtvistede beslutning findes begrundelsen for at forkaste de argumenter, som Areva (og Areva T&D Holding) har fremsat for at afkræfte ansvarsformodningen om en afgørende indflydelse over deres datterselskaber, i 370. betragtning, der henviser til 364. betragtning for en sammenfatning af disse argumenter.

65. I den appellerede doms præmis 144-152 har Retten forkastet Areva og T&D Holdings anbringende om, at Kommissionen havde tilsidesat reglerne om pålæggelse af ansvaret for overtrædelser, idet den havde holdt dem ansvarlig for overtrædelsen i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004 i deres egenskab af moderselskaber, der fuldt ud ejede Areva T&D SA og Areva T&D AG. Areva og T&D Holding har gjort gældende, at de beviser, de under den administrative procedure havde fremlagt, var tilstrækkelige til at afkræfte den ansvarsformodning, som fulgte af det forhold, at datterselskaberne var ejet fuldt ud af deres moderselskaber.

66. Som grundlag for at forkaste dette anbringende har Retten i den appellerede dom først gennemgået den omtvistede beslutning og henvist til principperne i den relevante retspraksis (præmis 144 og 145). Dernæst fandt den, at det tilkom Areva og Areva T&D Holding at afkræfte den nævnte ansvarsformodning (præmis 146), og at det således skulle undersøges, hvorvidt de faktiske forhold fremført under den administrative procedure, og som på ny er blevet påberåbt, var tilstrækkelige til at afkræfte ansvarsformodningen (præmis 147). Retten har således nævnt de argumenter, som Areva og T&D Holding har fremført under den administrative procedure, og navnlig argumenterne om en manglende erfaring i T&D-branchen (præmis 148), for endelig i præmis 149 at konkludere af grundene anført i præmis 150, at disse forhold, taget hver for sig eller endog samlet, ikke var af en beskaffenhed, som beviste, at datterselskaberne selvstændigt i forhold til Areva og Areva T&D Holding bestemte deres adfærd på markedet, hvorfor den omtvistede beslutning ikke var behæftet med en fejlvurdering fra Kommissionens side, da den forkastede disse forhold som værende uden relevans.

67. Nærmere bestemt har Retten i den appellerede doms præmis 150 som grundlag for denne konklusion på den ene side baseret sig på, at der ikke findes støtte for Arevas og T&D Holdings påstande – hvorefter de ikke havde en tilstrækkelig erfaring til at kunne udøve en afgørende indflydelse på deres datterselskaber – og på den anden side på, at det ikke af disse påstande kunne udledes, at de to moderselskaber nødvendigvis havde afstået fra effektivt at udøve en sådan indflydelse. Disse vurderinger anfægtes ikke i parternes argumentation.

68. Det er i denne forbindelse, og navnlig for at styrke sin argumentation, at Retten har gjort opmærksom på det første anbringende fremsat af Areva og T&D Holding, idet den har anført, at det ikke kunne udelukkes, at disse havde kunnet erhverve eller i hvert fald udvikle kendskabet til T&D-branchen under forhandlingen om overdragelse af Alstoms T&D-virksomhed. Denne yderligere betragtning, som Retten foretog på baggrund af oplysninger i sagsakterne [46] og alene med henblik på at besvare argumentet fremsat af Areva og T&D Holding, synes i øvrigt helt og aldeles hensigtsmæssig. Det er klart, at en koncern som Areva ikke foretager en så stor og vigtig handling uden at erhverve helt præcise oplysninger om den pågældende sektor med henblik på at vurdere risiciene ved en sådan handling.

69. Dernæst har Retten gjort opmærksom på det andet argument fremsat af Areva og T&D Holding, nemlig spørgsmålet, som allerede er behandlet i 370. betragtning til den omtvistede beslutning, om udpegningen af det nye medlem til Arevas bestyrelse, ligeledes udpeget som direktør for Areva T&D Holding, samt formand for Arevas T&D-afdeling og bestyrelse. I lyset af denne udnævnelse, der, som det fremgår af den 370. betragtning til den omtvistede beslutning, skete ti dage efter Arevas overtagelse, fandt Retten på linje med den nævnte betragtning til den omtvistede beslutning i den appellerede doms præmis 150, at »[l]angt snarere end at påvise [datterselskabernes] selvstændighed inden for Areva-koncernen, vidner denne eksterne ansættelse af denne nye direktør tværtimod om, at Areva og Areva [T&D] Holding i begyndelsen af den pågældende periode havde en organisation, der gjorde det muligt for dem at udøve en reel kontrol med deres helejede datterselskaber, som var aktive i [T&D]-branchen, og på afgørende måde påvirke deres adfærd på markedet«. Den af Areva og T&D

46 — I den appellerede doms præmis 150 har Retten henvist til Areva-koncernens selskabers skriftlige indlæg i stævningen i sag T-117/07 til deres svar på klagepunktsmeddelelsen, der indgik som bilag til denne stævning, samt til de af selskaberne fremlagte dokumenter som svar på Kommissionens anmodning om oplysninger af 20.9.2006.

Holding nævnte sætning om, at det ikke er udelukket, at »denne eksterne ansættelse kan have gjort det muligt for Areva og Areva [T&D] Holding at opnå den ekspertise, som de havde manglet i den pågældende branche«, udgør kun en bisætning, der skal underbygge forkastelsen af argumentet om manglende erfaring i T&D-branchen. Denne sætning kan således efter min opfattelse ikke betragtes som et væsentligt element i begrundelsen for den appellerede dom.

70. Det fremgår af denne udførlige gennemgang af den appellerede dom, at i modsætning til hvad Areva og selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, har Retten ved i den appellerede doms præmis 144-152 at undersøge forholdene vedrørende den påståede selvstændighed hos datterselskaberne blot på detaljeret vis besvaret argumenterne og har således udøvet sin legalitetskontrol uden at erstatte Kommissionens begrundelse i dennes beslutning med sin egen [47]. Klagepunktet om en ulovlig erstatning af begrundelsen bør således efter min opfattelse forkastes.

71. Areva har endvidere påberåbt sig en tilsidesættelse af begrundelsespligten under henvisning til, at Rettens ræsonnement vedrørende de påståede to nye elementer, der var tilføjet den omtvistede beslutning, ikke gjorde det muligt at forstå, hvorledes disse forhold kunne begrunde konstateringen af faktisk udøvelse af afgørende indflydelse.

72. I denne henseende, og uden at det er nødvendigt at tage stilling til Kommissionens påstand om, hvorvidt visse af Arevas argumenter kan antages til realitetsbehandling, er det efter min opfattelse tilstrækkeligt at bemærke, at det fremgår af gennemgangen af den appellerede doms præmis 144-152, som jeg netop har foretaget i punkt 65-69 ovenfor, at de to forhold nævnt af Areva ikke udgør nye forhold, som Retten har tilført grundlaget for den omtvistede beslutning, men blot udgør et supplerende ræsonnement som svar på det af Areva fremførte argument både for Kommissionen og for Retten, hvorefter Areva ikke var i stand til effektivt at udøve en afgørende indflydelse på sine datterselskaber som følge af dets manglende erfaring i T&D-branchen. Disse argumenter tjener derfor ikke som grundlag for konstatering af faktisk udøvelse af afgørende indflydelse, således som Areva har påstået.

73. Areva har endvidere påberåbt sig en tilsidesættelse af retten til forsvar. Hvad for det første angår klagepunktet om, at selskabet ikke har haft mulighed for at tage stilling til de to påståede nye argumenter, skal det bemærkes, at for så vidt som disse kun udgjorde et supplerede ræsonnement i den appellerede dom som svar på de argumenter, som Areva selv har fremført, kan Areva ikke gøre gældende, at Retten nødvendigvis skulle have givet det mulighed for at tage stilling hertil.

74. Hvad for det andet angår Arevas klagepunkt om, at Retten har tilsidesat dets ret til forsvar ved at pålægge selskabet at føre et umuligt bevis, har jeg allerede haft lejlighed til at bemærke, at det som følge af formodningens art, der ved hjælp af en logisk og deduktiv analyse gør det muligt ud fra en kendt faktisk omstændighed at uddrage bevis for en ukendt faktisk omstændighed, forekommer at være logisk, at den, som formodningen vedrører, i princippet skal fremlægge negativt bevis vedrørende den formodede omstændighed. Den omstændighed alene, at der kræves et sådant bevis, medfører ikke, at man som appellanten kan konkludere, at formodningen ikke kan afkræftes, og dette gælder især i de tilfælde, hvor dette bevis som i den foreliggende sag skal søges hos den, som formodningen vedrører [48]. Det følger heraf, at Areva ikke kan påberåbe sig en tilsidesættelse af dets ret til forsvar, for så vidt som Retten har krævet, at Areva beviser, at det ikke har en afgørende indflydelse på dets datterselskaber.

47 — Jf. kendelserne i sagerne Total og Elf Aquitaine mod Kommissionen af 7.2.2012, præmis 65, henholdsvis af 13.9.2012, præmis 59 og 60.

48 — Jf. mit forslag til afgørelse i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, punkt 64. Domstolen har bekræftet denne fremgangsmåde i præmis 70 i dommen i den pågældende sag. Jf. i denne retning ligeledes Rettens dom af 9.9.2011, sag T-25/06, Alliance One International mod Kommissionen, Sml. II, s. 5741, præmis 200.

75. Hvad for det tredje angår Arevas kritik i dets svarskrift, der er nævnt i punkt 61 ovenfor, skal det erindres, at det fremgår af artikel 42, stk. 2, og artikel 118 i procesreglementet [49], at nye anbringender ikke må fremsættes under sagens behandling, medmindre de støttes på retlige eller faktiske omstændigheder, som er kommet frem under retsforhandlingerne. Det må imidlertid fastslås, at det først er i replikken, at Areva har fremført dette anbringende [50], og at dette ikke støttes på omstændigheder, som er kommet frem efter iværksættelsen af appellen [51]. Et sådant nyt anbringende, der for første gang rejses i den foreliggende sag, er efter min opfattelse åbenbart for sent og kan derfor ikke realitetsbehandles [52].

76. I lyset af det ovenstående mener jeg, at Arevas første anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes andet led skal forkastes.

4. Om selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes fjerde led

77. Med det andet anbringendes fjerde led har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at den appellerede dom er mangelfuldt begrundet, idet den i dens præmis 206 ikke gør det muligt at forstå, på den ene side, hvorfor Kommissionen uden at begrunde den omtvistede beslutning i denne henseende kunne pålægge virksomheder bøder, skønt disse ikke længere udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning, og på den anden side, hvorfor den retspraksis, som disse virksomheder har henvist til, ikke er relevant.

78. I denne henseende har jeg allerede i forbindelse med gennemgangen af selskaberne i Alstom-koncernens første anbringendes andet led i punkt 40-42 ovenfor redegjort for, hvorfor jeg mener, at Kommissionen ikke her bør kritiseres for ikke at have givet en specifik begrundelse af pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse mellem moderselskabet og dets datterselskab, der direkte har deltaget i kartellet, selv om disse ikke længere udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning.

79. I den appellerede doms præmis 206 har Retten behørigt forklaret, at Kommissionen kunne pålægge virksomheder, som på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede beslutning ikke længere var en del af samme koncern, en bøde til solidarisk hæftelse, eftersom den solidariske hæftelse for bødens betaling kun omfattede den periode af overtrædelsen, under hvilken de tilsammen udgjorde en økonomisk enhed og dermed én virksomhed i konkurrencerettens forstand. Retten har ligeledes fastslået, at det ikke fremgår af retspraksis – og uafhængigt af om parterne har henvist til denne retspraksis eller ej – at alene sådanne selskaber, som på tidspunktet, da den bødepålæggende beslutning blev vedtaget, danner en enkelt økonomisk enhed, kan blive pålagt solidarisk at betale en bøde.

49 — Da appellerne blev indbragt før den 1.11.2012, da Domstolens nye procesreglement trådte i kraft, er det i henhold til maksimen tempus regit actum i henseende til Domstolens procesreglement af 19.6.1991, at det skal vurderes, om appellerne kan antages til realitetsbehandling. Jf. i denne retning Rettens kendelse af 7.9.2010, sag T-532/08, Norilsk Nickel Harjavalta og Umicore mod Kommissionen, Sml. II, s. 3959, præmis 70 og den deri nævnte retspraksis, samt fodnote 90 i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Ziegler mod Kommissionen. I Domstolens nye procesreglement er de nævnte artikler blevet til henholdsvis artikel 127, stk. 1, og artikel 190, stk. 1.

50 — Der er ingen henvisning til dette anbringende i appelskriftet. Det skal ligeledes bemærkes, at selv om Areva havde rejst et anbringende for Retten om Kommissionens tilsidesættelse af dens begrundelsespligt, vedrørte Arevas klagepunkter i første instans på ingen måde spørgsmålet om Arevas udøvelse af en afgørende indflydelse på dets tidligere datterselskaber.

51 — Jf. dom af 17.6.2010, sag C-413/08 P, Lafarge mod Kommissionen, Sml. I, s. 5361, præmis 43 og den deri nævnte retspraksis. Dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen samt Rettens domme af 16.6.2011, sag T-185/06, Air Liquide mod Kommissionen, Sml. II, s. 2809, og sag T-196/06, Edison mod Kommissionen, Sml. II, s. 3149, som Areva henviser til, kan efter min opfattelse ikke anses for retlige eller faktiske omstændigheder, som er kommet frem under retsforhandlingerne, og som begrunder fremførelsen af et nyt anbringende under retsforhandlingerne. På den ene side vedrører disse domme retlige spørgsmål, navnlig Kommissionens begrundelsespligt, der har været genstand for domme ved Unionens retsinstanser langt før indleveringen af appelskriftet. På den anden side skal det fastslås, at selskaberne i Alstom-koncernen har kunnet rejse et lignende anbringende (jf. gennemgangen af det første anbringende i punkt 14-43 ovenfor), før der blev truffet afgørelse i samtlige disse domme.

52 — Jf. kendelse af 6.10.2011, forenede sager C-448/10 P – C-450/10 P, ThyssenKrupp Acciai Speciali Terni m.fl. mod Kommissionen, præmis 68 og den deri nævnte retspraksis.

80. Under disse omstændigheder kan Retten ikke kritiseres for nogen som helst tilsidesættelse af sin begrundelsespligt, således at det andet anbringendes fjerde led efter min mening ligeledes skal forkastes.

81. Det følger af det ovenstående, at med undtagelse af selskaberne i Alstom-koncernens andet anbringendes tredje led, der som nævnt gennemgås nedenfor, skal dette anbringende samt Arevas første anbringende efter min mening forkastes.

C – Om selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringende om en tilsidesættelse af artikel 101 TEUF, navnlig reglerne om tilregnelse af overtrædelsen, samt af princippet om retten til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning

82. Ifølge det tredje anbringende, der underopdeles i to led, har selskaberne i Alstom-koncernen påberåbt sig en tilsidesættelse af artikel 101 TEUF og navnlig af de bestemmelser, som regulerer tilfælde, hvor et datterselskabs adfærd tilregnes et moderselskab, samt princippet om retten til en retfærdig rettergang og princippet om uskyldsformodning, som fremgår af artikel 47 og 48 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder og er sikret ved artikel 6 i konventionen til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder.

1. Det første led, hvorefter Alstom pålægges en umulig bevisbyrde

83. I forbindelse med dette anbringendes første led, der vedrører den appellerede doms præmis 84-110, har selskaberne i Alstom-koncernen, samtidig med at de har forsøgt at anfægte Domstolens retspraksis om at tilregne moderselskabet ansvar for overtrædelser begået af dets datterselskab og navnlig kapitalejerformodningen, kritiseret Retten for at have anvendt den pågældende formodning på en måde, der har gjort den uafkræftelig, ved at pålægge moderselskabet at føre et umuligt bevis for at kunne afkræfte den. At udlede en faktisk udøvelse af afgørende indflydelse af de organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd mellem moderselskabet og et af dets datterselskaber og ikke af præcise omstændigheder, der er knyttet til en vis reel adfærd på det pågældende marked, som Retten påstås at have gjort i den appellerede doms præmis 110, går ud over, hvad der er ret og rimeligt, idet det gør kapitalejerformodningen uafkræftelig og således pålægger en umulig bevisbyrde. Ifølge Domstolens praksis kunne Kommissionen ikke begrænse sig til at henvise til de bånd, der nødvendigvis gælder inden for en koncern, men den skulle fastslå en egentlig indblanding fra moderselskabets side på det pågældende marked. En afgørende indflydelse kommer til udtryk på det pågældende marked og i den pågældende adfærd. Det er i denne henseende nødvendigt at bevise, at de strukturelle bånd konkret er blevet anvendt for at påvirke datterselskabets adfærd på markedet. Retten til en retfærdig rettergang og uskyldsformodningen undergraves af den anvendelse af ejerskabsformodningen, som Retten har foretaget.

84. Dette led i det tredje anbringende fra selskaberne i Alstom-koncernen hviler efter min opfattelse på en fejlagtig læsning af den appellerede dom.

85. Det fremgår af den appellerede doms præmis 103, at Retten har fastslået, at det bekræftes af de dokumenter, som Alstom har fremlagt under den administrative procedure, at »Alstom-koncernens direktion, underlagt Alstoms ansvar, deltog i tilrettelæggelsen af politikken på markedet hvad angik Alstom-koncernens »T&D-sektor« og dens forskellige aktivitetsområder, og at direktionen til stadighed kontrollerede, at den nævnte sektor og dens forskellige aktivitetsområder fulgte denne politik«.

86. Selskaberne i Alstom-koncernen kunne således ikke gøre gældende, at Retten havde »stillet sig tilfreds« med de blotte organisationsmæssige, økonomiske og juridiske bånd og ikke har vurderet moderselskabets egentlige indflydelse på det pågældende marked som grundlag for at udlede, at moderselskabet udøvede en afgørende indflydelse på de pågældende datterselskaber.

87. I denne henseende skal det ligeledes bemærkes, at de økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem et moderselskab og dets datterselskab i henhold til fast retspraksis spiller en væsentlig rolle med henblik på at fastslå, om sidstnævnte er selvstændig i forhold til førstnævnte, og med henblik på spørgsmålet om, hvorvidt moderselskabet har fremlagt tilstrækkelige beviser for at gendrive ejerskabsformodningen [53].

88. Selv om det ganske vist er klart, at udøvelse af afgørende indflydelse henviser til datterselskabets adfærd på det marked, der er berørt af overtrædelsen, følger det derimod ikke af retspraksis, at Kommissionen er forpligtet til at bevise, således som selskaberne i Alstom-koncernen har påstået, at de strukturmæssige bånd rent faktisk er anvendt for at påvirke den pågældende adfærd for på baggrund af ejerskabsformodningen at kunne tilregne moderselskabet datterselskabets adfærd. Godtagelsen af en sådan forpligtelse ville fratage formodningen dens indhold. Det påhviler snarere moderselskabet at bevise, at på trods af økonomiske, organisatoriske og juridiske forbindelser mellem dette og dets datterselskab, har sidstnævnte på selvstændig vis bestemt sin adfærd på markedet.

89. Hvad angår argumentationen fra selskaberne i Alstom-koncernen, hvorefter den pågældende formodning om faktisk udøvelse af afgørende indflydelse ville være i strid med principperne om retten til en retfærdig rettergang og uskyldsformodningen, er det tilstrækkeligt at bemærke, at denne formodning ifølge fast retspraksis netop har til formål at skabe en balance mellem vigtigheden af, på den ene side, målet om at bekæmpe konkurrencebegrænsende adfærd, især i artikel 101 TEUF, og at hindre gentagelse heraf, og, på den anden side, kravene i henhold til visse almindelige EU-retlige principper, såsom bl.a. princippet om uskyldsformodning. Det er bl.a. af denne grund, at formodningen er afkræftelig [54]. Den blotte omstændighed, at en virksomhed i en konkret sag ikke fremlægger beviser, der kan afkræfte formodningen om udøvelse af en bestemmende indflydelse, betyder endvidere ikke, at nævnte formodning aldrig under nogen omstændigheder kan afkræftes [55].

90. Det følger af det foregående, at selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes første led efter min opfattelse skal forkastes.

2. Det andet led om en retlig fejl i forbindelse med fastsættelsen af Areva T&D Holdings bestemmende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004

91. Med det tredje anbringendes andet led har T&D Holding »på grundlag af samme principper, som dem, der er fremsat i første led«, kritiseret Retten for at have begået retlige fejl ved i den appellerede doms præmis 144-152 at stadfæste den omtvistede beslutning, for så vidt som den har fastslået, at Areva T&D Holding har udøvet afgørende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004. T&D Holding har gjort gældende, at Retten for at begrunde Kommissionens konklusion har baseret sig på de to forhold, som Areva har fremført i forbindelse med sit første anbringende, og som er nævnt i punkt 59 ovenfor i forbindelse med dets første anbringende. Navnlig den konklusion, som Retten drager af Arevas udpegelse af en ny direktør for Areva T&D Holding, ligeledes bestyrelsesmedlem for Areva T&D SA og Areva T&D AG, nemlig at det ikke er udelukket, at den eksterne ansættelse af denne nye direktør har gjort det muligt for Areva at få ekspertise i den pågældende sektor, udgør et hypotetisk scenarie uden noget retligt grundlag. Denne konklusion tilsidesætter de faktiske omstændigheder fremlagt for Retten, da det ligger fast, at denne nye direktør ikke havde nogen som helst eksisterende forbindelse til Areva-koncernen og

53 — Jf. dom af 10.9.2009, sag C-97/08 P, Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8237, præmis 65 og 74, dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 58 og 153, i denne sidstnævnte præmis, gengivet i fodnote 19 ovenfor, har Domstolen udtrykkeligt fastslået, at formodningens gendrivelse »kræver af de berørte parter, at disse fremlægger bevis på de organisatoriske, økonomiske og retlige forbindelser mellem de omhandlede selskaber«, af 20.1.2011, sag C-90/09 P, General Química m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 1, præmis 37, af 29.3.2011, forenede sager C-201/09 P og C-216/09 P, ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., Sml. I, s. 2239, præmis 96, samt kendelse af 13.12.2012, sag C-654/11 P, Transcatab mod Kommissionen, præmis 31.

54 — Jf. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 59, og dom af 8.5.2013, sag C-508/11 P, ENI mod Kommissionen, EU:C:2013:289, præmis 50.

55 — Jf. dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 66, og kendelsen i sagen Transcatab mod Kommissionen, præmis 32.

især intet kendskab til den pågældende branche. Det følger heraf, at Retten har lagt til grund, at Areva T&D Holding var forpligtet til at føre negativt bevis for en manglende indblanding i dets datterselskabers adfærd, hvilket var udtryk for et umuligt bevis, hvorved ejerskabsformodningen blev gjort uafkræftelig.

92. Selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes andet led begrænser sig imidlertid til at gentage visse af de argumenter, som Areva har fremført i forbindelse med dets første anbringende, der blev gennemgået – og forkastet – i punkt 59-76 ovenfor.

93. Hvad navnligt angår argumentationen vedrørende en umulig bevisbyrde henvises til betragtningerne i punkt 74 ovenfor.

94. Hvad angår det forhold, at Retten i den appellerede doms præmis 150 har henvist til den omstændighed, at Areva-koncernen kunne have fået den nødvendige ekspertise i T&D-branchen ved at ansætte en ny direktør, har jeg allerede i punkt 69 bemærket, at der her er tale om en supplerende begrundelse, hvis formål alene er at styrke afvisningen af det argument, hvorefter Areva T&D Holding i mangel af kendskab til branchen ikke var i stand til effektivt at udøve en afgørende indflydelse på dets datterselskaber fra den 9. januar 2004, hvilken konklusion var baseret på andre forhold.

95. Det følger heraf, at Retten ikke har begået nogen retlig fejl ved i den appellerede doms præmis 114-152 at stadfæste den omtvistede beslutning, for så vidt som den har fastslået, at Areva T&D Holding har udøvet en afgørende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004, og at selskaberne i Alstom-koncernens tredje anbringendes andet led, og dermed dette anbringende i sin helhed, følgelig skal forkastes.

D – *Selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringende og andet anbringendes tredje led vedrørende retlige fejl og tilsidesættelse af rettigheder samt af begrundelsespligten i forbindelse med bestemmelserne om solidarisk hæftelse ved bødebetaling*

96. Selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringende og andet anbringendes fjerde led samt Arevas andet og tredje anbringende, hvorved flere retlige fejl, Rettens tilsidesættelse af rettigheder og af begrundelsespligten gøres gældende, har alle til fælles, at de ud fra forskellige perspektiver vedrører anvendelsen og fortolkningen af reglerne om solidarisk hæftelse for den bøde, der er pålagt for overtrædelsen. I forbindelse med disse anbringender har Kommissionen endvidere fremsat formalitetsindsigelser og påstande om en ændring af begrundelsen, der i vidt omfang overlapper hinanden. På baggrund heraf er det hensigtsmæssigt at gennemgå disse klagepunkter og anbringender samlet.

97. De klagepunkter, der er fremført af parterne mod den appellerede dom, kan i det væsentlige underopdeles i to grupper. I den første gruppe af klagepunkter har appellanterne kritiseret Retten for at have begået flere retlige fejl og tilsidesættelser af rettigheder ved at skabe en »faktisk solidaritet« mellem de to successive moderselskaber Areva og Alstom. De har navnlig gjort gældende, at skabelsen af denne faktiske solidaritet har medført tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe. I en anden gruppe af klagepunkter har appellanterne nedlagt påstand om, at det konstateres, at Retten har begået flere retlige fejl i forbindelse med fortolkningen og anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse, der medførte en tilsidesættelse af ovennævnte principper, af artikel 7 EF[56] og af begrundelsespligten.

56 — Nu artikel 13 TEU.

1. Den appellerede dom

98. Retten har forkastet de anbringender og klagepunkter, der vedrørte tilsidesættelsen af retssikkerhedsprincippet, i den appellerede doms præmis 209-218, de anbringender og klagepunkter, der vedrørte tilsidesættelsen af princippet om individuelle straffe, i dommens præmis 219-222 og de anbringender og klagepunkter, der vedrørte ulovlig delegation af beføjelse under tilsidesættelse af artikel 7 EF i den appellerede doms præmis 232-237. På grundlag heraf konkluderede Retten, at Kommissionen ikke havde tilsidesat reglerne om solidarisk hæftelse for bøder. Dernæst har Retten i forbindelse med ændringen af bøden i medfør af dens fulde prøvelsesret i den appellerede doms præmis 318-323 bekræftet Kommissionens sammensætning af den solidariske hæftelse[57].

99. I den appellerede doms præmis 213-216 har Retten forkastet anbringendet vedrørende en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet fortolket som en ugyldighedsindsigelse mod reglerne om solidarisk hæftelse for bøder, fordi disse regler skulle være en kilde til usikkerhed hvad angår betaling af bøden i forhold til fastsættelsen af, hvem der er debitor for betalingsforpligtelsen, og i forhold til den retlige situation for debitorerne, som hæfter solidarisk. Hertil har Retten først fastslået, at en beslutning, hvorved Kommissionen pålægger flere selskaber at betale en bøde solidarisk, nødvendigvis skaber alle de retsvirkninger, som knytter sig til den retlige ordning for betaling af bøder i konkurrenceretten, og dette gælder både i forholdet mellem kreditor og de solidarisk hæftende debitorer og i det indbyrdes forhold mellem de solidariske hæftende debitorer.

100. Dernæst har Retten fastslået, at Kommissionen i mangel på modstridende indikationer i den beslutning, hvorved den pålægger flere selskaber en bøde til solidarisk hæftelse på grund af en virksomheds overtrædelse, pålægger selskaberne ansvar for overtrædelsen på lige fod. Ifølge Retten følger det heraf, at de selskaber, som pålægges en bøde til solidarisk hæftelse, og som, medmindre den bødepålæggende beslutning indeholder andre indikationer, ifalder ansvar for overtrædelsen på lige fod, i princippet bør bidrage til betalingen af den for overtrædelsen pålagte bøde i lige andele (herefter »reglen om ansvar på lige fod«). Det selskab, som efter eventuelt at være blevet draget til ansvar af Kommissionen betaler hele bødens beløb, kan følgelig med støtte i selve Kommissionens beslutning rette tilbagesøgningskrav mod sine solidarisk hæftende meddebitorer for hver deres andel. På grundlag af denne regel om ansvar på lige fod har Retten fastslået, at hvis den beslutning, hvorved flere selskaber pålægges solidarisk at betale en bøde, således ikke umiddelbart gør det muligt at fastslå, hvilket af disse selskaber der reelt opfordres til at betale bødebeløbet til Kommissionen, er dette ikke til hinder for, at hvert af disse selskaber utvetydigt kan have kendskab til den andel af bødebeløbet, der påhviler det, og rette tilbagesøgningskrav mod solidarisk hæftende debitorer for sådanne beløb, det måtte have betalt ud over sin andel.

2. Om skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom

a) Parternes argumenter

i) Argumenterne fremsat af Areva og selskaberne i Alstom-koncernen

101. I forbindelse med sit andet og – til dels – tredje anbringende har Areva gjort gældende, at Retten har begået en retlig fejl i forbindelse med anvendelsen af bestemmelserne om solidaritet for bødebetaling ved dels ikke at have kritiseret Kommissionen for at have skabt en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom, hvilke to selskaber aldrig har udgjort en fælles økonomisk enhed, dels selv i forbindelse med dens fulde prøvelsesret at pålægge bøder, som bevirker, at der skabes en sådan solidaritet. Denne retlige fejl medfører en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe.

57 — Jf. ligeledes domskonklusionens punkt 3, andet led.

102. I det fjerde anbringendes andet led har selskaberne i Alstom-koncernen ligeledes gjort gældende, at Retten har tilsidesat retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, idet den ikke har tilsidesat Kommissionens anvendelse af princippet af solidarisk hæftelse, hvilket skabte en faktisk solidaritet mellem Alstom og Areva, hvilke to selskaber aldrig har udgjort en økonomisk enhed. Denne faktiske solidaritet skyldes på den ene side den omstændighed, at beløbet på 25 500 000 EUR (nedsat af Retten til 20 400 000 EUR), der blev pålagt Areva og dets tidligere datterselskaber solidarisk, er en del af det beløb på 53 550 000 EUR (nedsat af Retten til 48 195 000 EUR), som blev pålagt Alstom og Areva T&D SA solidarisk, og på den anden side den omstændighed, at størrelsen på de maksimumsbeløb, som successive moderselskaber kan holdes ansvarlige for, overstiger det beløb, som datterselskabet skal betale. Under disse omstændigheder og uanset fortolkningen af den omtvistede beslutning får bødebetalingen fra en af de to koncerner en direkte virkning på gælden hos selskaberne i den anden koncern, selv om disse koncerner aldrig har udgjort samme økonomiske enhed.

103. Som det imidlertid er fastslået af Retten i Trioplast-sagen [58], vil pålæggelsen af solidaritet, selv om den kun er »faktisk«, mellem selskaber, som aldrig har tilhørt samme virksomhed, være i strid med både princippet om individuelle straffe, når en virksomhed i et sådant tilfælde straffes for forhold, for hvilke den ikke individuelt bebrejdes, og retssikkerhedsprincippet, når moderselskaberne ikke utvetydigt kender den nøjagtige størrelse af det beløb, som de hver skal betale i forhold til den periode, for hvilken de sammen med deres datterselskab er holdt solidarisk ansvarlig for overtrædelsen. Hvad endvidere angår den af Retten anbefalede regel om ansvar på lige fod [59] kunne den, selv om den fandtes, hvilket appellanterne bestrider, ikke forklare den af Retten valgte løsning i den appellerede dom. Selv om bøden blev fordelt ligeligt mellem meddebitorerne, ville det beløb, der rent faktisk skulle inddrives fra et af moderselskaberne, altid afhænge af de beløb, der var inddrevet fra de øvrige selskaber.

104. Endelig har appellanterne bestridt den af Kommissionen rejste formalitetsindsigelse. Areva har gjort gældende, at det ikke har tilføjet noget nyt element til de for Retten påberåbte klagepunkter, og at selskabet derfor kun har fremsat nye argumenter (og ikke nye anbringender), der skulle understøtte anbringendet om en tilsidesættelse af reglerne om solidarisk hæftelse fremsat under sagen i første instans. Under alle omstændigheder er der i tidsrummet mellem sagen for Retten og appellen for Domstolen opstået både nye faktiske og retlige forhold [60], der i sig selv er tilstrækkelige til at begrunde, at disse argumenter først er blevet fremsat under retssagen. Selskaberne i Alstom-koncernen har gjort gældende, at selv om udtrykket »faktisk solidaritet« ikke blev anvendt under sagen i første instans, blev denne solidaritet nævnt gentagne gange i Alstoms skriftlige indlæg og blev debatteret for Retten. De har henvist til det første og det andet anbringende fremført for Retten, til Kommissionens skriftlige indlæg samt til Alstoms repræsentanters mundtlige indlæg. Argumentationen om den faktiske solidaritet udgør således ikke et nyt anbringende, men blot en tilføjelse til et anbringende, der allerede er fremført for Retten.

ii) Kommissionens argumenter

105. Kommissionen har gjort gældende, at såvel Arevas andet anbringende som selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringendes andet led skal afvises, idet der er tale om nye anbringender, der ændrer sagsgenstanden for Retten. Det fremgår af den appellerede doms præmis 192-195 og af Arevas og Alstoms skriftlige indlæg for Retten, at deres argumenter vedrørte forskellige spørgsmål, som på ingen måde henviste til nogen som helst faktisk solidaritet mellem moderselskaberne Alstom

58 — Nævnt i fodnote 32 ovenfor.

59 — Den appellerede doms præmis 215.

60 — Areva nævner specifikt overdragelsen af Areva T&D SA i 2010 til Alstom-koncernen som en ny faktisk omstændighed (jf. punk 6 ovenfor) og Rettens dom i Trioplast-sagen som en ny retlig omstændighed.

og Areva. Argumenterne fremført for Retten vedrørte alene den retlige, og ikke faktiske, solidaritet mellem Areva T&D SA og dets successive moderselskaber for så vidt angår Areva og solidariteten mellem Areva T&D SA og dets tidligere moderselskab Alstom for så vidt angår selskaberne i Alstom-koncernen.

106. Hvad angår realiteten har Kommissionen gjort gældende, at den omstændighed, at en bøde til solidarisk hæftelse er blevet pålagt Areva T&D SA og de øvrige selskaber i Areva-koncernen, selv om dette selskab ligeledes blev holdt solidarisk ansvarlig med Alstom, forklares ved den blotte omstændighed, at der er tale om et datterselskab, der har deltaget i en overtrædelse, mens det var underlagt to successive moderselskabers kontrol. Overdragelsen af dette datterselskab førte til en situation med dobbelt solidarisk hæftelse, hvor datterselskabet hæftede solidarisk med hvert af dets moderselskaber. Det følger imidlertid ikke heraf, at Areva og Alstom holdes solidarisk ansvarlige. I øvrigt kan en fremgangsmåde, hvorefter der pålægges et moderselskab det samme udgangsbeløb som det, der blev lagt til grund i forhold til det datterselskab, som direkte deltog i kartellet, uden at dette udgangsbeløb i tilfælde af tidsmæssig succession af flere moderselskaber fordeles, ikke i sig selv antages at være upassende[61].

107. Kommissionen er af den opfattelse, at det følger heraf, at i en situation som den foreliggende, hvor datterselskabet Areva T&D SA holdes solidarisk ansvarlig med dets to successive moderselskaber, kan hvert af disse to selskaber pålægges et fuldt udgangsbeløb, der er identisk med datterselskabets udgangsbeløb, hvilket beløb efterfølgende er blevet ganget med den individuelle varighed af hver adressats overtrædelse og de skærpede omstændigheder, som måtte følge af en ledende rolle i overtrædelsen. For de pågældende selskaber resulterede dette i tre forskellige bødebeløb. Selv om der er flere mulige metoder til at definere det solidariske ansvar, valgte Kommissionen ved udøvelse af sin skønsbeføjelse at kræve et enkelt udgangsbeløb til solidarisk hæftelse fra de tre selskaber under anvendelse af den mest fordelagtige metode for de pågældende moderselskaber.

108. Selv om Kommissionen mener, at Rettens konklusion, hvorefter der ikke er sket tilsidesættelse af princippet om retssikkerhed og princippet om individuelle straffe, skal godtages, anmoder den imidlertid Domstolen om at erstatte Rettens begrundelser i den appellerede doms præmis 213-215 for denne konklusion. Kommissionen er af den opfattelse, at i modsætning til hvad Retten har fastslået, har den ingen kompetence til at beslutte, hvorledes betalingen af bøden skal fordeles mellem de forskellige meddebitorer. Selv om den metode, der er anvendt til at organisere den solidariske betaling i det foreliggende tilfælde, medfører et overlap af de beløb, som Areva og Alstom opkræves, medfører denne metode ikke, at disse selskaber direkte og i snæver forstand gøres solidarisk ansvarlige for hinanden. Det, der juridisk set er afgørende, er hvert moderselskabs solidariske ansvar med det datterselskab, der er blevet overdraget. Forøgelsen af datterselskabets solidariske bånd i tilfælde af, at dette bliver solgt i den periode, hvor overtrædelsen står på, ændrer intet ved den retlige karakter af de individuelle forhold mellem dette datterselskab og hvert af dets moderselskaber. I en sådan situation med »faktisk« solidarisk ansvar mellem successive moderselskaber og et datterselskab, finder de samme betragtninger, der efter retspraksis skaber en almindelig accepteret solidaritet mellem et moderselskab og et datterselskab, anvendelse.

61 — Kommissionen henviser til Trioplast-dommen, præmis 74.

b) Gennemgang

i) Formaliteten

109. Indledningsvis skal der foretages en gennemgang af den formalitetsindsigelse, som Kommissionen har rejst mod klagepunkterne vedrørende skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom. Kommissionen har i det væsentlige gjort gældende, at disse klagepunkter kun blev fremsat i appellen og således udgjorde nye anbringender, der ændrede sagsgenstanden for Retten, og bør derfor afvises.

110. I denne henseende skal det først og fremmest bemærkes, at en appel ifølge artikel 58, stk. 1, i statutten for Domstolen er begrænset til retsspørgsmål og kun kan støttes på anbringender vedrørende bl.a. Rettens tilsidesættelse af EU-retten.

111. I øvrigt fastsætter artikel 113, stk. 2, i Domstolens procesreglement [62], at der ikke i appelskriftet må foretages nogen ændring af sagsgenstanden, som den har foreligget for Retten.

112. Efter fast retspraksis er Domstolens kompetence i princippet begrænset til at tage stilling til den retlige afgørelse, der er blevet truffet vedrørende de anbringender vedrørende sagens realitet, som er blevet behandlet i første instans [63]. En part kan således principielt ikke for Domstolen for første gang fremføre et anbringende, som parten ikke har fremført for Retten, idet dette ville være ensbetydende med at give Domstolen adgang til at kontrollere gyldigheden af Rettens afgørelse i relation til anbringender, som ikke har været forelagt for Retten [64].

113. Et nyt argument, der alene udgør en uddybning af eller en tilføjelse til den for Retten fremførte argumentation, udgør imidlertid ikke noget nyt anbringende, men skal betragtes som en lovlig uddybning af et anbringende, der allerede er fremsat under sagen [65]. Et sådant argument kan derfor realitetsbehandles [66].

114. I den foreliggende sag skal det først og fremmest fastslås, at hverken Areva eller selskaberne i Alstom-koncernen for Retten har rejst noget klagepunkt om, at skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom tilsidesatte retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, således som de har gjort i deres appelskrifter. I deres stævninger i første instans har de fremsat anbringender vedrørende tilsidesættelse af reglerne om solidarisk hæftelse, men alene i henseende til skabelsen af en *retlig* solidaritet mellem moderselskaber (henholdsvis Alstom og Areva) og datterselskabet (Areva T&D SA) og ikke i henseende til skabelsen af en *faktisk* solidaritet mellem de to successive moderselskaber. Selv om de bestræber sig på at påvise, at disse klagepunkter ikke udgør nye omstændigheder, er det efter min opfattelse klart, at det netop er tilfældet.

115. Grundlæggende skal det således vurderes, om disse nye klagepunkter skal betragtes som nye anbringender, der ændrer sagens genstand, således som Kommissionen påstår, eller om de udgør en uddybning af eller en tilføjelse til de for Retten fremførte anbringender, således som såvel Areva som selskaberne i Alstom-koncernen påstår.

62 — Nu artikel 170 i Domstolens nye procesreglement, jf. fodnote 50 ovenfor.

63 — Jf. bl.a. dom af 11.12.2008, sag C-295/07 P, Kommissionen mod Département du Loiret, Sml. I, s. 9363, præmis 95 og den deri nævnte retspraksis, samt dommen i sagen Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 35 og den deri nævnte retspraksis, og dommen i sagen Schindler Holding m.fl. mod Kommissionen, præmis 55 og den deri nævnte retspraksis.

64 — Jf. punkt 20 i mit forslag til afgørelse fremsat den 30.4.2009 i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen sag C-534/07 P, Sml. 2009 I, s. 7415 og den deri nævnte retspraksis.

65 — Jf. punkt 28 i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen samt præmis 39 i dommen i samme sag. Jf. ligeledes dom af 4.10.2007, sag C-311/05 P, Naipes Heraclio Fournier mod KHIM, præmis 59, og af 12.11.2009, sag C-564/08 P, SGL Carbon mod Kommissionen, præmis 24.

66 — Jf. dommen i sagen Akzo Nobel mod Kommissionen, præmis 39, og dommen i sagen SGL Carbon mod Kommissionen, præmis 24. Jf. ligeledes dom af 24.9.2002, forenede sager C-74/00 P og C-75/00 P, Falck og Acciaierie di Bolzano mod Kommissionen, Sml. I, s. 7869, præmis 178, og af 18.1.2007, sag C-229/05 P, PKK og KNK mod Rådet, Sml. I, s. 439, præmis 64-66, samt dommen i sagen Kommissionen mod Département du Loiret, præmis 99.

116. Jeg har allerede haft lejlighed til at bemærke, at sondringen mellem et nyt argument (der kan antages til realitetsbehandling) og et nyt anbringende (der ikke kan antages til realitetsbehandling) er et vanskeligt spørgsmål, og at tilgangen i retspraksis ikke altid er sammenhængende [67]. Tilsvarende har jeg ligeledes bemærket, at et klagepunkt, der hviler på et andet retligt grundlag end de for Retten fremførte anbringender, skal anses for et nyt anbringende, der ikke kan realitetsbehandles, mens et klagepunkt formuleret til støtte for et anbringende, der allerede er fremsat for Retten, i givet fald kan udgøre et argument, som kan antages til realitetsbehandling [68].

117. Hvad for det første angår Alstom, skal det bemærkes, at selskabet for Retten havde fremsat et anbringende, det andet, der ligesom i dets appelskrift vedrørte tilsidesættelsen af de gældende retsregler om solidarisk hæftelse, der indebar en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe. Det er imidlertid korrekt, at Alstom i forbindelse med dette anbringende ikke udtrykkeligt for Retten henviste til skabelsen af en faktisk solidaritet mellem de successive moderselskaber, men opfordrede Retten til at underkende pålæggelsen af et solidaritetsforhold mellem dette og Areva T&D SA, hvilke selskaber ikke længere tilsammen udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af beslutningen. Det skal imidlertid fastslås, at i forbindelse med klagepunktet om tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe har Alstom *udtrykkeligt* anfægtet den omstændighed, at bøden på 25 500 000 EUR, pålagt Areva og dets tidligere datterselskaber, var en del af bøden på 53 550 000 EUR, som blev pålagt Alstom og Areva T&D SA til solidarisk hæftelse, idet selskabet gjorde gældende, at en sådan solidarisk fordeling af gælden mellem meddebitorer medførte en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe [69]. Dette specifikke spørgsmål blev dernæst ligeledes rejst under retsmødet for Retten, således som det fremgår af Alstoms påstande, hvilket Kommissionen ikke har bestridt.

118. Det er imidlertid netop denne sammenkædning af den bøde til solidarisk hæftelse, som pålægges Areva og dets tidligere datterselskaber, og den bøde, der pålægges Alstom og Areva T&D SA til solidarisk hæftelse, der medfører den »faktiske« solidaritet mellem Areva og Alstom, der anfægtes i appelskrifterne. I forbindelse med klagepunktet om tilsidesættelsen af retssikkerhedsprincippet, der er fremsat i samme anbringende i første instans, har Alstom udtrykkeligt påberåbt sig usikkerheden i henseende til gennemførelsen af den straf, som den anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse foretaget af Kommissionen indebærer [70].

119. Der skal derfor fastslås, at selv om Alstom ikke for Retten – i modsætning til hvad selskabet har gjort under appellen – præcist har fremført klagepunkter, hvorefter skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Alstom og Areva, der blev benævnt som sådan [71], medførte tilsidesættelsen af princippet om individuelle straffe samt retssikkerhedsprincippet, har Alstom dog udtrykkeligt i forbindelse med et anbringende, der var baseret på eksakt samme retsgrundlag, som det i appellen fremsatte anbringende, gjort gældende, at den præmis, på grundlag af hvilken denne faktiske solidaritet følger, nemlig sammenkædningen af de to bøder til solidarisk hæftelse mellem datterselskabet og de successive moderselskaber, indebar en sådan tilsidesættelse.

67 — Jf. mit forslag til afgørelse i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, punkt 26, hvor det bemærkes, at det efter min mening er kritisabelt at sidestille ethvert nyt argument fremsat af appellanterne under appellen til støtte for et anbringende med bestemmelserne om afvisning af påberåbelse af nye anbringender og konkludere, at det pågældende argument ikke kan antages til realitetsbehandling (jf. den deri nævnte retspraksis).

68 — Jf. bl.a. mit forslag til afgørelse i sagen Prym og Prym Consumer mod Kommissionen, punkt 27, og dom af 25.10.2007, sag C-167/06 P, Komninou m.fl. mod Kommissionen, præmis 24.

69 — Jf. punkt 80-85 i Alstoms stævning i først instans, og navnlig punkt 83.

70 — Ibidem, punkt 77.

71 — Parterne synes at være blevet inspireret af brugen af udtrykket »faktisk solidaritet«, som det anvendes i forbindelse med Trioplast-dommen, som de gentagne gange har henvist til.

120. Under disse betingelser kan det efter min opfattelse ikke lægges til grund, at klagepunkterne fremført af Alstom i dets appelskrift ændrer sagens genstand, således at de ikke kan antages til realitetsbehandling. Disse klagepunkter udgør snarere en uddybning af de for Retten fremførte klagepunkter. De bør herefter efter min opfattelse antages til realitetsbehandling for så vidt angår Alstom.

121. Hvad angår Areva forholder det sig imidlertid lidt anderledes. I første instans har Areva, ligesom Alstom, påberåbt sig et anbringende (det fjerde) om tilsidesættelsen af reglerne for solidarisk hæftelse, som udtrykkeligt kun vedrørte pålæggelsen af solidarisk ansvar mellem Areva T&D SA og Alstom og ikke skabelsen af en faktisk solidaritet mellem successive moderselskaber. I forbindelse med dette anbringende har Areva gjort gældende, at den fejlagtige anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse har medført en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet [72], men selskabet har ikke i denne forbindelse påberåbt sig et anbringende om tilsidesættelsen af princippet om individuelle straffe. I modsætning til Alstom fremgår det endvidere ikke af dets skriftlige indlæg, at Areva for Retten *udtrykkeligt* i forbindelse med dette anbringende har anfægtet det forhold, at dets bøde var en del af den bøde, der var pålagt til solidarisk hæftelse mellem Alstom og Areva T&D SA. I Arevas tilfælde er forbindelsen mellem det anbringende, der er fremsat i første instans, og det nye klagepunkt fremsat i appellen derfor svagere end i Alstoms tilfælde.

122. Imidlertid har Areva i den foreliggende sag for det første fremsat et anbringende i første instans, der i det mindste delvist hviler på samme retsgrundlag som det, der er fremsat i dets appelskrift, nemlig et anbringende om tilsidesættelsen af retssikkerhedsprincippet i forbindelse med anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse. For det andet har selskabet i forbindelse med dets argumentation om tilsidesættelsen af reglerne om solidarisk hæftelse [73] rejst spørgsmål om den forbindelse, der blev fastsat mellem Areva og Alstom, henset til den dobbelte pålæggelse af solidarisk ansvar mellem Areva og Areva T&D SA, på den ene side, og Alstom og Areva T&D SA, på den anden side. For det tredje, som det fremgår af punkt 101 ovenfor, har Areva i modsætning til Alstom udtrykkeligt anmodet om, at Rettens anvendelse af reglerne om faktisk solidaritet tilsidesættes, for så vidt som den medfører, at der skabes en »faktisk« solidaritet. I denne henseende fremgår det imidlertid af retspraksis, at et appelanbringende kan antages til realitetsbehandling ved Domstolen, når det tager udgangspunkt i selve den appellerede dom og retligt tilsigter at anfægte denne doms rigtighed [74]. For det fjerde skal det bemærkes dels, at spørgsmålet om sammenkædning af de to bøder til solidarisk hæftelse, som nævnt i punkt 117 og 118 ovenfor, blev påberåbt af Alstom for Retten, således at dette spørgsmål ikke var helt nyt i tvisten for denne, dels, at Retten har forenet de to sager og har afsagt en enkelt dom, der besvarer samtlige de anbringender, som parterne har fremsat for den [75].

123. Under disse særlige omstændigheder mener jeg, at det må antages, at klagepunktet, hvorefter skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom tilsidesætter retssikkerhedsprincippet, ikke kan ændre sagens genstand som defineret for Retten. Da hverken Areva eller dets tidligere datterselskaber for Retten (nu Alstoms datterselskaber og Alstoms medsagsøgere i sag C-253/11 P) har påberåbt klagepunktet om en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe, kan dette derimod efter min opfattelse ikke antages til realitetsbehandling.

72 — Bl.a. i det pågældende fjerde anbringendes femte led.

73 — Bl.a. i forbindelse med det fjerde anbringendes tredje, fjerde og sjette led.

74 — Jf. mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 139 og 140, samt dom af 29.11.2007, sag C-176/06, Stadtwerke Schwäbisch Hall m.fl. mod Kommissionen, præmis 17.

75 — Selv om sagerne var forenet, udgjorde de to forskellige sager med to sagsgenstande, der ikke nødvendigvis var sammenfaldende. Imidlertid fremgår det af retspraksis, at når Retten har forenet to sager og afsagt en enkelt dom, som tager stilling til alle de anbringender, som parterne har fremført ved Retten, kan anerkendelsen af en vis forbindelse mellem de anbringender og argumenter, der er fremført af de forskellige parter for Retten, tillades i en appel. Jf. i denne retning dom af 11.7.2013, sag C-444/11 P, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, præmis 34, og af 24.3.2011, sag C-369/09 P, ISD Polska m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 2011, præmis 85 og den deri nævnte retspraksis.

ii) Realiteten

124. Såvel Areva som selskaberne i Alstom-koncernen har i det væsentlige kritiseret Retten for at have tilsidesat retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe ved at opretholde anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse, således som Kommissionen har anvendt disse, hvilket har givet anledning til skabelse af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom, hvilke to selskaber aldrig tilsammen har udgjort en økonomisk enhed.

125. I denne henseende skal det først og fremmest bemærkes, at retssikkerhedsprincippet udgør et almindeligt princip i EU-retten, der bl.a. kræver, at alle institutionernes retsakter er klare og utvetydige og giver de berørte mulighed for at få et nøjagtigt kendskab til omfanget af de forpligtelser, der derved pålægges dem, således at de ikke kan være i tvivl om deres rettigheder og forpligtelser og følgelig kan handle derefter [76]. Dette princip gælder i særlig grad, når der er tale om retsakter med retsvirkninger af økonomisk art, således at de berørte kan få et nøjagtigt kendskab til omfanget af de forpligtelser, der herved pålægges dem [77].

126. Det skal ligeledes bemærkes, at princippet om individuelle straffe, der er en følge af princippet om personligt ansvar, der finder anvendelse i samtlige administrative procedurer, der kan medføre pålæggelse af sanktioner i medfør af konkurrenceretten [78], bestemmer, at en person kun kan dømmes for de forhold, der individuelt kan tilregnes vedkommende. Ifølge dette princip kan en strafbar handling kun tilregnes gerningsmanden selv [79], hvorfor kun den skyldige kan pålægges en sanktion [80].

– Om skabelsen af en faktisk solidaritet

127. I den foreliggende sag har Kommissionen og som følge af ændringen af bøden Retten pålagt Alstom en bøde på 53 550 000 EUR (af Retten nedsat til 48 195 000 EUR) ved at holde Areva T&D SA ansvarlig for betaling af hele bødens beløb. Hvad angår beløb, der er pålagt Areva T&D SA, er Areva og de to øvrige tidligere datterselskaber blevet holdt solidarisk ansvarlige med Areva T&D SA op til 25 500 000 EUR (nedsat til 20 400 000 EUR som følge af Rettens ændring). Det overdragede datterselskab, Areva T&D SA, er således solidarisk ansvarlig for betaling af dets bøde med såvel dets tidligere som dets nuværende moderselskab.

128. I denne henseende skal det bemærkes, at det er ubestridt, at Areva og Alstom aldrig tilsammen har udgjort en økonomisk enhed og således sammen en virksomhed i konkurrenceretlig forstand. I den foreliggende sag er det datterselskabet, dvs. Areva T&D SA, der har udgjort en økonomisk enhed med først Alstom, i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, og dernæst med Areva og dets tidligere datterselskaber, i perioden fra den 9. januar til den 11. maj 2004. Det er på baggrund heraf, at Kommissionen og dernæst Retten rent retligt har gjort datterselskabet solidarisk ansvarlig med dets successive moderselskaber. Kommissionen og Retten har ikke pålagt en retlig solidaritet mellem moderselskaberne.

76 — Jf. i denne retning dom af 29.3.2011, sag C-352/09 P, ThyssenKrupp Nirosta mod Kommissionen, Sml. I, s. 2359, præmis 81, og dommen i sagen ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., præmis 68.

77 — Jf. generaladvokat Bots forslag til afgørelse af 11.9.2007 i sag C-408/04 P, Kommissionen mod Salzgitter, Sml. 2008 I, s. 2767, præmis 298 og den deri nævnte retspraksis.

78 — For uddybende betragtninger om principperne om personligt ansvar og om individuelle straffe henvises til mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 74 ff.

79 — Jf. punkt 63 i generaladvokat Ruiz-Jarabo Colomers forslag til afgørelse af 11.2.2003 i sagen Aalborg Portland m.fl. mod Kommissionen, forenede sager C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P og C-219/00 P, Sml. 2004 I, s. 123.

80 — Jf. generaladvokat Bots forslag til afgørelse af 26.10.2010 i sagen ArcelorMittal Luxembourg mod Kommissionen og Kommissionen mod ArcelorMittal Luxembourg m.fl., punkt 181.

129. I overensstemmelse med det egentlige formål med solidarisk hæftelse [81] har Kommissionen et helt frit skøn hvad angår opkrævningen af bøden hos den ene eller den anden af de pågældende juridiske personer i forhold til deres bidragskapacitet. Det står den således frit ved sammensætningen af den solidariske hæftelse, der er nævnt i punkt 127 ovenfor, at kræve betaling af hele eller dele af bøden hos datterselskabet eller det ene eller det andet moderselskab, der successivt har kontrolleret dette, indtil den fulde betaling af bøden er erlagt.

130. Det er imidlertid klart, at opkrævningen af bøden hos et af moderselskaberne i forbindelse med en sådan sammensætning af den solidariske betaling naturligvis har betydning for opkrævningen hos det andet selskab. Hvis Kommissionen således får den fulde betaling af bøden hos Alstom, fritages datterselskabet (Areva T&D SA, nu Alstom Grid SAS) fuldstændigt fra at betale bøden til Kommissionen, og følgelig bliver Areva og dets øvrige tidligere datterselskaber, der er solidariske meddebitorer med Areva T&D SA, fritaget herfor i forhold til Kommissionen. Hvis Kommissionen derimod modtager betalingen for bøden fra Areva, bliver datterselskabet og dets solidariske meddebitor Alstom fritaget op til det beløb, som Areva har betalt til Kommissionen.

131. Det er en sådan »faktisk« solidaritet, som Alstom og Areva henviser til.

– Om tilsidesættelsen af princippet om individuelle straffe og retssikkerhedsprincippet

132. Indebærer en sådan sammensætning af solidaritetsforhold mellem juridiske personer, der har overtrådt konkurrencereglerne, som skaber en faktisk solidaritet mellem moderselskaber, der aldrig tilsammen har udgjort en økonomisk enhed, imidlertid en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe?

133. På den ene side ville Kommissionens anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse og Rettens bekræftelse heraf i det foreliggende tilfælde medføre en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe, således som det fremgår af punkt 126 ovenfor, ved den ovennævnte sammensætning af den solidariske hæftelse, såfremt den juridiske person, som Kommissionen opkræver bøden hos, var forpligtet til at betale en bøde for forhold, for hvilke der kan pålægges en sanktion, som ikke kan tilregnes den virksomhed, som gøres ansvarlig for overtrædelsen, og navnlig i det foreliggende tilfælde for de strafbare forhold, der er begået i en periode, hvor den pågældende juridiske person ikke længere (eller endnu ikke) kunne tilregnes den ulovlige adfærd, eftersom den ikke længere (eller endnu ikke) var en del af den økonomiske enhed, der var ansvarlig for denne adfærd.

134. På den anden side ville der ske en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet, såfremt den sammensætning af den solidariske hæftelse, der var valgt i den omtvistede beslutning og opretholdt i den appellerede dom, bevirkede, at de pågældende, dvs. de juridiske personer, der blev sanktioneret for en ulovlig adfærd, der var tilregnet en økonomisk enhed, som de ikke længere var en del af, ikke nøjagtigt og uden tvivl kunne kende omfanget af de forpligtelser, som institutionernes retsakter, dvs. den omtvistede beslutning og, for så vidt som den opretholder sammensætningen af den solidariske hæftelse, den appellerede dom, pålægger dem.

135. I den foreliggende sag har Areva og Alstom, som nævnt i punkt 128 ovenfor, aldrig tilsammen udgjort en økonomisk enhed og således en virksomhed i henhold til konkurrenceretten. Derimod har de successivt sammen med datterselskabet Areva T&D SA udgjort to adskilte økonomiske enheder, der hver især er individuelt ansvarlig for kartellet i perioder og under forskellige omstændigheder.

81 — Jf. i denne retning punkt 52 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl.

136. Endvidere må det her fastslås, at hvert moderselskabs ansvar er fuldstændig afledt af datterselskabets ansvar, således at for så vidt som Kommissionen inden for sin skønsmargen [82] har valgt at pålægge moderselskabet at betale bøden solidarisk med datterselskabet, kan moderselskabets ansvar ikke overstige datterselskabets [83]. Under disse betingelser udgør de således af Kommissionen fastsatte beløb de maksimale beløb for de successive moderselskabers respektive solidariske ansvar for datterselskabet [84].

137. Det er imidlertid korrekt, således som Retten har fastslået i den appellerede doms præmis 220 i henseende til Alstom, at den omtvistede beslutning fastsætter moderselskabernes personlige ansvar for deltagelsen i overtrædelsen.

138. Men i et tilfælde som det foreliggende, hvor de to moderselskaber aldrig tilsammen har udgjort en økonomisk enhed, og Kommissionen har besluttet at holde dem solidarisk ansvarlige med datterselskabet, kræver princippet om individuelle straffe, at den bøde, som hver af dem idømmes, ikke overstiger deres respektive kvoteandel af det solidariske ansvar. Denne kvoteandel svarer til den del af bøden, der er pålagt hvert moderselskab i forhold til det samlede beløb, som datterselskabet og de successive moderselskaber hver især holdes solidarisk ansvarlige for [85].

139. I den foreliggende sag indebærer den af Kommissionen valgte sammensætning af den solidariske hæftelse, som er opretholdt af Retten, problemer i så henseende. I mangel af sammenfald mellem det bødebeløb, som datterselskabet, Areva T&D SA, er idømt, og de bødebeløb, som de successive moderselskaber er idømt solidarisk med dette, er det ikke muligt at fastslå, hvilken bøde der svarer til det individuelle ansvar hos hver særskilt økonomisk enhed, som nævnt i punkt 135 ovenfor. Det følger derimod af denne situation dels, at den første af disse økonomiske enheder (der udgøres af Alstom og Areva T&D SA) er ansvarlig for hele bøden, selv om den ikke har begået overtrædelsen i hele den periode, som bøden omfatter (dvs. i perioden fra den 7. december 1992 til den 11. maj 2004), dels, at ansvaret hos den anden (der udgøres af Areva T&D SA, Areva og dets øvrige tidligere datterselskaber) i væsentlig grad overstiger den andel af bøden, der er fastsat for hele overtrædelsen i den pågældende periode. En sådan situation er efter min opfattelse ikke i overensstemmelse med princippet om individuelle straffe.

140. For så vidt som moderselskaberne ikke nøjagtigt kan fastslå det præcise beløb for den bøde, de skal betale for den periode, hvor de er solidarisk ansvarlige med deres datterselskab for overtrædelsen, må det endvidere ligeledes fastslås, at der er sket en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet.

141. Problemerne synes i virkeligheden at udspringe af den omstændighed, at Kommissionen i den omtvistede beslutning lige fra begyndelsen af beregningen af bøden har behandlet Areva-koncernen og Alstom-koncernen som en enkelt enhed [86]. I denne henseende, og uden at det er nødvendigt at tage særligt stilling til dette punkt, skal det bemærkes, at den af Kommissionen fremførte omstændighed, at Retten i Trioplast-dommen fastslog, at en fremgangsmåde, hvorefter der pålægges et moderselskab det samme udgangsbeløb som det, der blev lagt til grund i forhold til det datterselskab, som direkte deltog i kartellet, uden at dette udgangsbeløb i tilfælde af tidsmæssig succession af flere moderselskaber fordeles, ikke i sig selv betragtes som upassende, er uden betydning. På den ene side er det ikke bødens beregningsmåde, der kritiseres i appelskrifterne, men anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse. På

82 — Jf. i denne retning dom af 24.9.2009, forenede sager C-125/07 P, C-133/07 P, C-135/07 P og C-137/07 P, Erste Group Bank m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8681, præmis 81-84, og mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 81.

83 — Jf. i denne retning dom af 22.1.2013, sag C-286/11 P, Kommissionen mod Tomkins, EU:C:2013:29, præmis 43, der har stadfæstet dommen i sagen Tomkins mod Kommissionen, bl.a. præmis 38.

84 — Jf. i denne retning Trioplast-dommen, præmis 168.

85 — Ibidem, præmis 169.

86 — Jf. 486. betragtning til den omtvistede beslutning.

den anden side er argumentet uden relevans, for selv om den nævnte metode ikke i sig selv var forkert, ændrer det intet ved, at den af Kommissionen valgte sammensætning af den solidariske hæftelse, som blev opretholdt af Retten, indebærer en tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe og retssikkerhedsprincippet.

142. Det skal endvidere bemærkes, at den påviste usikkerhed ikke kan undskyldes ved reglen om ansvar på lige fod som fastsat af Retten i den appellerede doms præmis 215 og nævnt i punkt 100 ovenfor.

143. På den ene side, som nævnt i punkt 88 og 89 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., og som det forklares nærmere i punkt 155 ff., er det ikke fastslået, at der gælder en sådan regel i EU-konkurrenceretten.

144. På den anden side, og under alle omstændigheder, selv om en sådan regel fandtes, kunne den ikke undskylde usikkerheder, der skyldes den sammensætning af den solidariske hæftelse, der er anvendt i den foreliggende sag. Dens anvendelse på den foreliggende sag synes at indebære en risiko for, at det samlede beløb for bøden, som en juridisk person er ansvarlig for, afhænger af Kommissionens skøn vedrørende den debitor, hos hvilken den ønsker at inddrive bøden. Dette beløb kan variere afhængigt af, om Kommissionen vælger at inddrive bøden hos den ene[87] eller den anden[88] debitor, hvilket generelt set synes uacceptabelt og især i en situation, hvor meddebitorerne aldrig var del af samme økonomiske enhed.

145. Hvad angår påstanden om Kommissionens ændring af begrundelsen, for så vidt som den har til formål at anfægte dens kompetence til at fastsætte det interne forhold mellem meddebitorer, der hæfter solidarisk for bøden, mener jeg, at påstanden skal forkastes af de grunde, der er anført i punkt 160-163, 169 og 173 ovenfor, samt i mere detaljeret grad, i forbindelse med den gennemgang af Kommissionens første og tredje appelanbringende i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., der er indeholdt i punkt 42-91 i mit forslag til afgørelse i den nævnte sag. Hvad angår det øvrige synes Kommissionen mere end en egentlig påstand om ændring af begrundelsen at have fremført argumenter med henblik på at anfægte de klagepunkter, som appellanterne har fremsat i appellen. I lyset af det ovenstående skal disse argumenter imidlertid afvises.

146. Efter min opfattelse følger det af det ovenstående, at klagepunkterne om en retlig fejl i anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse medførende en tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe i forhold til skabelsen af en faktisk solidaritet mellem Areva og Alstom skal tages til følge, hvorimod klagepunktet om tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe, som det fremgår af punkt 123 ovenfor, ikke kan antages til realitetsbehandling for så vidt angår Areva.

87 — Ved således at anvende reglen om ansvar på lige fod forstår jeg situationen således: Såfremt Kommissionen besluttede at inddrive det samlede beløb af bøden (som følge af Rettens dom) på 48 195 000 EUR hos Alstom, kunne dette selskab opnå betaling for halvdelen af dette beløb hos Areva T&D SA ved hjælp af et regressøgsmål. Alstom betaler således i alt halvdelen af bøden, dvs. 24 097 500 EUR. Areva T&D SA skal betale halvdelen af det resterende beløb. Men i henseende til dette beløb er Areva og dets to tidligere datterselskaber solidariske meddebitorer med Areva T&D SA op til 20 400 000 EUR, således at Areva T&D SA kan bede sine tre øvrige meddebitorer om deres andele af beløbet (svarende til et beløb på 5 100 000 EUR fra hver), og Areva T&D SA er således kun ansvarlig for forskellen på 3 697 500 EUR mellem bøden delt med Alstom og den bøde, for hvilken Areva og de øvrige tidligere datterselskaber er meddebitorer. I dette tilfælde er den på Alstom pålagte bøde egentlig lig med 24 097 500 EUR, og den på Areva T&D SA pålagte bøde lig med 8 797 500 EUR (dvs. de resterende 3 697 500 EUR + 5 100 000 EUR), og den på Areva og de to øvrige tidligere datterselskaber pålagte bøde er lig med 5 100 000 EUR til hver.

88 — Hvis Kommissionen derimod besluttede først at inddrive Arevas bøde op til det beløb, hvortil selskabet er solidarisk ansvarlig med Areva T&D SA og de to øvrige tidligere datterselskaber, er min opfattelse af situationen således: Areva vil være forpligtet til at betale bøden på 20 400 000 EUR, dernæst kunne den få betaling fra dets meddebitorer af deres andel (dvs. 5 100 000 EUR hver), eventuelt ved hjælp af et regressøgsmål. Dernæst skulle der til Kommissionen betales den resterende del af bøden, nemlig 27 795 000 EUR. Dernæst ville Alstom og Areva T&D SA dele nævnte beløb ligeligt imellem sig, plus eventuelt de 5 100 000 EUR, der var betalt af Areva T&D SA til Areva. I dette tilfælde ville Alstoms egentlige bøde beløbe sig til 13 897 500 EUR (dvs. halvdelen af de 27 795 000 EUR) eller eventuelt til 16 447 500 EUR (såfremt det skulle dele beløbet på 5 100 000 EUR med Areva T&D), Areva T&D SA's bøde ville beløbe sig til 18 997 500 EUR (dvs. 13 897 500 + 5 100 000 EUR) eller eventuelt til 16 447 500 EUR, og bøden pålagt Areva og dets to tidligere datterselskaber ville være på 5 100 000 EUR til hver.

3. Om en forkert anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse, der medførte tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, og af artikel 7 EF samt om tilsidesættelse af begrundelsespligten

a) Parternes argumenter

i) Argumenterne fra Areva og selskaberne i Alstom-koncernen

147. I forbindelse med Arevas tredje anbringende og selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringendes første led og fjerde anbringendes andet leds sidste klagepunkt samt andet anbringendes tredje led har appellanterne påberåbt sig fejl i fortolkningen og anvendelsen af begrebet solidaritet ved betaling af bøden, der indebærer, at Retten har tilsidesat retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe, artikel 7 EF samt begrundelsespligten.

148. For det første har såvel Areva som selskaberne i Alstom-koncernen bestridt reglen om ansvar på lige fod fastsat i den appellerede doms præmis 215 [89]. De har anført dels, at denne regel er ny og uden retsgrundlag og nærmere bestemt uden støtte i dommen i sagen Aristrain mod Kommissionen [90], som den henviser til, idet denne dom er uden relevans. Dels er denne regel ifølge Alstom ligeledes behæftet med en retlig fejl, eftersom solidaritetsmekanismen alene regulerer forholdet mellem kreditor og de solidarisk ansvarlige meddebitorer, men derimod ikke det interne forhold mellem de solidarisk ansvarlige meddebitorer [91]. Idet den har baseret sig på reglen om ansvar på lige fod, hvilken regel strider mod det EU-retlige solidaritetsbegreb, har Retten begået en retlig fejl ved at fastslå, at hvert af de sanktionerede selskaber af den omtvistede beslutning kunne udlede den andel, som de skulle betale i forhold til deres solidarisk ansvarlige meddebitorer [92]. Eftersom den omtvistede beslutning ikke gør det muligt for de pågældende selskaber at få nøjagtigt kendskab til, hvorledes bøden fordeles, har Retten ved sin afgørelse tilsidesat retssikkerhedsprincippet og princippet om individuelle straffe.

149. For det andet har Alstom ligeledes under henvisning til reglen om ansvar på lige fod gjort gældende, at Retten har begået en retlig fejl ved at fastslå, at Kommissionen ikke har delegeret beføjelsen til at afgøre deres respektive bidrag inden for rammerne af betalingen af bøden til en national ret eller voldgiftsret [93]. Under hensyntagen til de faktiske omstændigheder og virksomhedernes karakteristika påhvilede det Kommissionen at fastsætte hver meddebitors andel. Når, som i den foreliggende sag, Kommissionen afholdte sig fra at foretage denne fastsættelse, delegerede den stiltiende denne beføjelse til en tredjemand, nemlig en national ret eller en voldgiftsret, og tilsidesatte derved artikel 7 EF, selv om disse instanser ikke havde beføjelser i denne henseende.

150. For det tredje har appellanterne gjort gældende, at ved fejlagtigt på grundlag af en sådan regel at begrunde afvisningen af argumenterne om tilsidesættelsen af retssikkerhedsprincippet og ulovlig delegation af Kommissionens beføjelser [94], har Retten ændret indholdet af den omtvistede beslutning i strid med Kommissionens ønske og har således tilsidesat sin begrundelsespligt ved at erstatte Kommissionens begrundelse med sin egen. Den omtvistede beslutning nævner intet om en sådan regel. Derimod har Kommissionen for Retten forsvaret en modsat fortolkning af den omtvistede beslutning.

89 — Jf. punkt 100 i dette forslag til afgørelse.

90 — Dom af 2.10.2003, sag C-196/99 P, Sml. I, s. 11005.

91 — Areva har derimod gjort gældende, at det deler Rettens holdning i den appellerede doms præmis 214, hvorefter solidariteten ikke blot gælder i forholdet mellem kreditor og de solidarisk hæftende debitorer, men ligeledes i forholdet mellem de solidariske hæftende debitorer.

92 — Den appellerede doms præmis 226.

93 — Ibidem.

94 — Ibidem, præmis 210-218 og 236.

151. Endvidere har selskaberne i Alstom-koncernen anfægtet indsigelsen om at antage anbringendet om en ulovlig delegation af Kommissionens beføjelser til realitetsbehandling. Der er ikke tale om et nyt anbringende, eftersom Alstom har fremsat dette argument for Retten. Under alle omstændigheder er dette anbringende tæt forbundet med anbringendet om tilsidesættelse af princippet om individuelle straffe. De anfægter ligeledes Kommissionens påstand om ændring af begrundelsen, idet der nedlægges påstand om ophævelse af den appellerede dom.

ii) Kommissionens argumenter

152. Samtidig med at Kommissionen mener, at anbringenderne fremsat af Areva og selskaberne i Alstom-koncernen skal afvises, er den imidlertid enig i visse punkter, der er fremsat af disse og har i denne henseende for Domstolen nedlagt påstand om ændring af begrundelsen. Navnlig er Kommissionen enig i, at dommen i sagen Aristrain mod Kommissionen ikke har relevans for den foreliggende sag. Derimod mener Kommissionen ikke, at Alstoms argument om en påstået ulovlig delegation af Kommissionens sanktionsbeføjelse kan antages til realitetsbehandling, idet der er tale om et nyt argument, som Alstom ikke har fremsat for Retten.

153. Angående realiteten har Kommissionen gjort gældende, at appellanternes argumentation er baseret på en fejlagtig forudsætning, hvorefter Kommissionen ulovligt skulle have delegeret sine beføjelser ved ikke i den omtvistede beslutning at regulere de interne forhold mellem meddebitorer og navnlig andelen af deres solidariske ansvar. Denne argumentation er først og fremmest usammenhængende. Såfremt Areva og Alstom fandt, at Kommissionen alene var kompetent til at regulere forholdet mellem meddebitorer, er det uforståeligt, hvorfor de selv kontraktligt har reguleret dette forhold. I deres appelskrifter har Areva og selskaberne i Alstom-koncernen endvidere accepteret, at spørgsmålet om, hvor meget hver enkelt bidrager med, kan reguleres af en national retsinstans eller voldgiftsret, hvilket udelukker en ulovlig delegation af Kommissionens påståede eneret. Under alle omstændigheder har Kommissionen, i modsætning til hvad Retten har fastslået i den appellerede dom [95], ingen bemyndigelse til at fastsætte meddebitorernes respektive andele, hvorfor der ikke kan foreligge en ulovlig delegation af en sådan bemyndigelse. Det kan ifølge Kommissionen ej heller udledes stiltiende af en beslutning, hvorved der pålægges en bøde til solidarisk hæftelse, at meddebitorerne gøres ansvarlige i lige omfang.

154. Hvad endelig angår den appellerede doms præmis 213-215 samt præmis 222, 236 og 257, der henviser til begrebet andel af solidarisk ansvar, finder Kommissionen, at de er behæftet med flere retlige fejl, og at Domstolen bør erstatte denne begrundelse med en ny. Kommissionen finder, at Retten har set bort fra de grænser, som de beføjelser og forpligtelser, der i henhold til artikel 23 i forordning nr. 1/2003, henholdsvis gives og pålægges Kommissionen, og at den herved skader medlemsstaternes retsorden og parternes kontraktfrihed. Dens kompetence til at pålægge bøder vedrører kun de eksterne forhold, dvs. forholdet mellem Kommissionen og den virksomhed, som er adressat for beslutningen, og som er forpligtet til at betale bøden. Den blotte omstændighed, at fastsættelsen i forhold til de solidarisk ansvarlige meddebitorer, i deres eksterne forhold, har visse retsvirkninger, kan ikke medføre, at Kommissionen forpligtes til at fastsætte andelen af disses ansvar i deres interne forhold.

b) Gennemgang

155. Hvad for det første angår reglen om ansvar på lige fod, som Retten har henvist til i den appellerede doms præmis 215, og som er nævnt i punkt 100 ovenfor, har jeg i punkt 88 og 89 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. udtrykt tvivl om relevansen af en sådan regel skabt af Retten.

95 — Navnlig dennes præmis 215 og 229.

156. Denne regel, som Retten synes at have lånt fra den retlige ordning om privatretlig solidarisk forpligtelse fastsat i visse medlemsstaters retsorden [96], er efter min opfattelse på den ene side ikke forenelig med principperne om personligt ansvar og om individuelle straffe, for så vidt som den fastsætter en slags formodning for lige ansvar mellem meddebitorer, der er solidarisk ansvarlige for betaling af bøden, for den enkelte virksomheds deltagelse i overtrædelsen, som ikke nødvendigvis er den samme for alle de pågældende parter.

157. På den anden side savner den efter min opfattelse et retsgrundlag eller i det mindste et passende principielt grundlag. I punkt 88 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. har jeg bemærket, at det efter min opfattelse med henblik på at begrunde en regel som den om ansvar på lige fod fastsat af Retten ikke er tilstrækkeligt generelt at henvise til den retlige ordning om privatretlig forpligtelse i mangel af andre forklaringer på, hvorfor et princip fra en sådan ordning bør finde anvendelse i konkurrenceretten, når karakteren af den betalingspligt, der påhviler de personer, som Kommissionen har pålagt en bøde til solidarisk hæftelse, som følge af en tilsidesættelse af konkurrenceretten, der har en strafferetlig karakter [97], adskiller sig fra meddebitorer i forhold til en privatretlig forpligtelse.

158. I ovennævnte forslag til afgørelse har jeg endvidere erkendt en vis vanskelighed i at anerkende relevansen af henvisningen, ligeledes indeholdt i den appellerede doms præmis 215, til præmis 100 og 101 i dommen i sagen Aristrain mod Kommissionen. I den pågældende dom har Domstolen ikke anerkendt princippet fastsat af Retten i den appellerede dom. Den har snarere påtalt, at Retten ikke fastslog, at Kommissionens afgørelse var mangelfuldt begrundet i et tilfælde, hvor denne pålagde en virksomhed en bøde ved at tilregne den en anden forbundet virksomheds adfærd uden at have bevist, at de udgjorde en økonomisk enhed. I den pågældende sag var der således slet ikke tale om at pålægge flere parter en bøde til solidarisk hæftelse [98].

159. Det følger heraf, at Retten med henblik på at forkaste anbringenderne og klagepunkterne om tilsidesættelse af retssikkerhedsprincippet ikke kunne basere sig på denne regel ved i den appellerede doms præmis 215 at fastslå, at hvert af de selskaber, der blev pålagt en bøde til solidarisk hæftelse, utvetydigt skal have kendskab til den andel af bødebeløbet, som dette skal betale.

160. I denne henseende skal det bemærkes, som anført i punkt 85 og 86 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., at hvis Kommissionen i forbindelse med udøvelse af sin skønsmargen på tidspunktet for vedtagelsen af sin afgørelse, hvor den økonomiske enhed ikke længere eksisterede i samme form, som da overtrædelsen blev begået, beslutter at idømme juridiske personer, der ikke længere tilsammen udgør en sådan økonomisk enhed, en bøde til solidarisk hæftelse, stiller princippet om individuelle straffe krav til retssikkerheden i henseende til fastsættelsen af sanktionen for parterne i deres interne forhold.

161. Selv om disse parter stadig udadtil er ansvarlige i forhold til Kommissionen for betalingen af den samlede bøde for den overtrædelse, der er begået af virksomheden, for så vidt som de ikke længere udgør en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af beslutningen, skal disse parter have kendskab til den andel af bødebeløbet, som de skal afholde internt i forholdet med deres solidarisk ansvarlige meddebitorer, med hvilke de ikke længere har tilstrækkelige organisatoriske, økonomiske og juridiske bånd til at begrunde, at de tilsammen udgør en økonomisk enhed.

96 — Jf. i denne retning nærmere præmis 155 i dommen i sagen Siemens Österreich m.fl. mod Kommissionen. Den pågældende dom, der vedrører samme omtvistede beslutning, og som blev afsagt samme dag som den appellerede dom, er under appel i dommen i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. Som det fremgår af punkt 2 fremsætter jeg mit forslag til afgørelse i den pågældende sag samtidig med forslaget i nærværende sag.

97 — Jf. punkt 40 og retspraksis nævnt i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse af 28.2.2013 i sagen Schenker & Co. m.fl., C-681/11, EU:C:2013:404.

98 — Jf. mit forslag til afgørelse i Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 89 og 93. Den omstændighed, at der ikke er tale om solidarisk ansvar, bekræftes i øvrigt i Rettens dom af 11.3.1999, sag T-156/94, Aristrain mod Kommissionen, Sml. II, s. 645, præmis 67.

162. Det følger heraf, at hvis Kommissionen inden for rammerne af sin skønsmargen [99] beslutter at pålægge et solidarisk ansvar mellem parter, der udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet, hvor overtrædelsen blev begået, men som på tidspunktet for afgørelsens vedtagelse ikke længere tilsammen udgør en økonomisk enhed, kan den pågældende institution ikke undsige sig den forpligtelse, der påhviler den til at fastsætte den andel af bøden, som den part, der ikke længere er forbundet på en måde, der kan begrunde, at den indgår i den økonomiske enhed, skal afholde i de interne forhold med dens øvrige meddebitorer.

163. I denne henseende skal det ligeledes bemærkes, at selv om parterne ganske vist i forbindelse med deres kontraktfrihed er frit stillet til i deres privatretlige forhold at fastsætte, hvilken person der skal erlægge hvilken del af bøden, kan de derimod ikke frit bestemme de andele, som hver juridisk person er ansvarlig for, og således fastsætte deres respektive andele af bøden, der, idet der er tale om en sanktion, henhører under konkurrenceretten. Det er i denne retning, idet jeg deler Rettens opfattelse i denne henseende, at jeg forstår den appellerede doms præmis 214, hvor Retten har fastslået, at det ikke tilkommer parterne frit at aftale, hvorledes beløbet af den bøde, de er pålagt, skal fordeles imellem dem. Hvad dernæst angår den af Kommissionen påberåbte omstændighed, at de solidarisk ansvarlige meddebitorer frit kan fordele bødebeløbet, er dette korrekt i forbindelse med deres privatretlige forhold, men det kan imidlertid ikke ændre det forhold, at retssikkerhedsprincippet kræver, at hver person nøjagtigt og utvetydigt skal have kendskab til omfanget af de forpligtelser, som den ved en kommissionsbeslutning pålægges.

164. I lyset af det ovenstående skal det fastslås, at Retten har begået en retlig fejl i den appellerede doms præmis 214-218, 222 og 236, idet den har baseret sig på reglen om ansvar på lige fod som grundlag for at afvise de af appellanterne fremførte argumenter.

165. Hvad for det andet angår Alstoms klagepunkt om, at Retten har begået en retlig fejl ved at fastslå, at Kommissionen ikke har delegeret beføjelsen til at afgøre de solidarisk ansvarlige meddebitorers respektive bidrag til bødebetalingen til en national ret eller til en voldgiftsret, skal Kommissionens formalitetsindsigelse, hvorefter der er tale om et nyt anbringende, der ikke kan antages til realitetsbehandling, indledningsvis afvises.

166. I denne henseende fremgår det af retspraksis, at da en part skal kunne anfægte alle de præmisser i en dom, som går ham imod, når Retten har forenet to sager og afsagt en enkelt dom, som tager stilling til alle de anbringender, som parterne har fremført ved Retten, kan hver især kritisere Rettens argumentation vedrørende anbringender, som for Retten kun er blevet fremført af sagsøgeren i den anden forenede sag [100].

167. Det er således ubestridt, at Areva og dets tidligere datterselskaber har fremført et sådant anbringende ved Retten, som har behandlet det i den appellerede doms præmis 232-237. Under disse omstændigheder udgør dette anbringende ikke et nyt anbringende for så vidt angår Arevas tre tidligere datterselskaber, der er overdraget til Alstom. Hvad angår Alstom må det fastslås, at eftersom der ikke hersker tvivl om, at Rettens argumentation er gået selskabet imod, kan Alstom ligeledes anfægte denne argumentation i appellen.

99 — Jf. retspraksis nævnt ovenfor i fodnote 81 i dette forslag til afgørelse.

100 — Jf. Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis.

168. Hvad angår realiteten skal det bemærkes, at i medfør af princippet om kompetencetildeling [101] handler Unionen kun inden for rammerne af de beføjelser, som medlemsstaterne har tildelt den i traktaterne, med henblik på at opfylde de mål, der er fastsat heri. Beføjelser, der ikke er tildelt Unionen i traktaterne, forbliver hos medlemsstaterne. I medfør af artikel 13, stk. 2, første punktum, TEU (tidligere artikel 7, stk. 1, andet punktum, EF) handler hver institution endvidere inden for rammerne af de beføjelser, der er tildelt den ved traktaterne, og i overensstemmelse med de procedurer, betingelser og mål, der er fastsat i disse.

169. Som nævnt i min detaljerede gennemgang i punkt 48 ff. i mit forslag til afgørelse i Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., hvortil jeg henviser, er Kommissionens kompetence til at fordele bøden indbyrdes mellem solidarisk hæftende debitorer i forbindelse med dens bemyndigelse til at pålægge sanktioner for tilsidesættelse af konkurrencerettens regler uomtvistelig, for så vidt som udøvelsen heraf er nødvendig for at opnå det egentlige formål med denne beføjelse, nemlig at sikre overholdelsen af de forbud, der er fastsat i de nævnte regler. Derimod kan det i visse tilfælde, såsom det, jeg netop har nævnt i punkt 160-162 ovenfor, vise sig nødvendigt, at Kommissionen fastsætter andelene for de solidarisk ansvarlige meddebitorer.

170. I den foreliggende sag, hvor Kommissionen har besluttet at pålægge to selskaber, der ikke tilsammen udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet for vedtagelsen af beslutningen, nemlig Alstom og Areva T&D SA, en bøde til solidarisk hæftelse, var den efter min opfattelse forpligtet til at fastsætte deres respektive andele.

171. Det følger heraf, at Retten har begået en retlig fejl ved i den appellerede doms præmis 236 og 237 at afvise anbringender og klagepunkter om en tilsidesættelse af artikel 7 EF, idet den fandt, at de var baseret på en fejlagtig antagelse, eftersom Kommissionen i den omtvistede beslutning skulle have fastsat Areva T&D SA's og Alstoms respektive andel af ansvaret som følge af deres deltagelse i den virksomhed, der var berørt af overtrædelsen for perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, og således deres respektive andele i det bødebeløb, som de i forhold til Kommissionen er solidarisk ansvarlige for.

172. Hvad for det tredje angår klagepunktet om en tilsidesættelse af begrundelsespligten mener jeg ikke, at der kan gives medhold heri. Ved i præmis 214 og 216 samt i den appellerede doms præmis 236 at begrunde afvisningen af anbringenderne om retssikkerhed og ulovlig delegation af beføjelser har Retten blot foretaget en retlig vurdering under anvendelse af reglerne om solidarisk hæftelse, således som den har fortolket disse. Selv om jeg ikke er enig i denne fortolkning, mener jeg, at det i forbindelse med legalitetskontrollen fuldt ud påhviler Retten at foretage sådanne retlige vurderinger. Det kan således ikke gøres gældende, at Retten ulovligt har erstattet begrundelsen i den omtvistede beslutning med sin egen.

173. Hvad endelig angår anbringendet om ændring af Kommissionens begrundelse, der tilsigter at anfægte dens kompetence til at fastlægge de interne forhold mellem solidarisk ansvarlige meddebitorer, skal dette afvises i lyset af betragtningerne ovenfor i punkt 160-163 og 169. Da dette anbringende i det væsentlige svarer til de argumenter, som Kommissionen har rejst i forbindelse med det første og det tredje anbringende i appelskriftet i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., tillader jeg mig med henblik på mere uddybende betragtninger at henvise til gennemgangen af disse anbringender indeholdt i punkt 42-91 i mit forslag til afgørelse i den pågældende sag.

101 — Dette princip nævnes i artikel 5, stk. 2, TEU.

4. Konklusion vedrørende anbringender og klagepunkter om anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse

174. Sammenfattende følger det efter min opfattelse af det ovenstående, at Arevas andet og tredje anbringende samt selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringende skal tages til følge, hvorfor bøden som fastsat i domskonklusionens punkt 3, andet led, i den appellerede dom skal annulleres.

E – *Om Arevas fjerde anbringende om en retlig fejl vedrørende anvendelsen af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet*

175. Med sit fjerde anbringende har Areva gjort gældende, at Retten har begået en retlig fejl ved ikke at udøve sin fulde prøvelsesret med det formål at afhjælpe Kommissionens tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet for så vidt angår den bøde, der var pålagt selskabet til solidarisk hæftelse.

176. Areva har for det første gjort gældende, at selskabet for en overtrædelse af fire måneders varighed er blevet dømt til solidarisk hæftelse for et beløb, der svarer til næsten halvdelen af det beløb, som Alstom skal betale solidarisk for en overtrædelse, der har varet i 12 år eller næsten det dobbelte af den bøde, som Alstom skal betale alene for dets direkte deltagelse i kartellet i en periode på 4 år. En sådan forskel mellem bødebeløbene er i strid med proportionalitetsprincippet. For det andet har Retten tilsidesat ligebehandlingsprincippet, da den opretholdt den omtvistede beslutning, der behandlede Areva meget hårdere end Alstom, selv om Alstom var et af de stiftende selskaber i kartellet, selv om den samlede varighed for Alstoms deltagelse i kartellet var 47 gange længere end Arevas, og selv om Alstoms omsætning var højere end Arevas.

177. Retten burde således ved udøvelsen af sin fulde prøvelsesret have vurderet, om størrelsen af den bøde, der var pålagt Areva, var proportionel med alvoren og varigheden af overtrædelsen, og om den var i overensstemmelse med proportionalitetsprincippet. Under anvendelsen af disse principper burde den have nedsat størrelsen på den bøde, som Areva blev holdt solidarisk ansvarlig for.

178. Der skal indledningsvis foretages en gennemgang af de af Kommissionen rejste formalitetsindsigelser i forhold til dette anbringende.

179. Kommissionen har for det første gjort gældende, at dette anbringende ikke kan antages til realitetsbehandling, eftersom Areva i sit appelskrift ikke præciserede de præmisser i den appellerede dom, der ifølge Areva var behæftet med en retlig fejl. I denne henseende skal det bemærkes, at selv om Domstolens nye procesreglement i sin artikel 169, stk. 2, ganske vist fastsætter, at de retlige anbringender og argumenter, der gøres gældende, skal angive præcist, hvilke præmisser i Rettens afgørelse der anfægtes, indeholdt det tidligere procesreglement, der er gældende for den foreliggende sag, formelt set ikke samme krav [102]. Det fremgår ganske vist af fast retspraksis fra før ikrafttrædelsen af det nye procesreglement, at et appelskrift i overensstemmelse med artikel 58 i statutten for Domstolen og artikel 112, stk. 1, litra c), i Domstolens gamle procesreglement præcist skal angive, hvilke elementer der anfægtes i den dom, som påstås ophævet, samt de retlige argumenter, der særligt støtter denne påstand [103].

102 — Jf. ovenfor i fodnote 49 i dette forslag til afgørelse.

103 — Jf. dom af 2.4.2009, sag C-202/07 P, France Télécom mod Kommissionen, Sml. I, s. 2369, præmis 55, samt kendelse af 2.2.2012, sag C-404/11 P, Elf Aquitaine mod Kommissionen, præmis 15.

180. I den foreliggende sag skal det imidlertid fastslås, at Areva i det væsentlige har kritiseret Retten for at have undladt at udøve sin fulde prøvelsesret. Eftersom klagepunktet hovedsageligt vedrører en undladelse, er der ingen præmisser i dommen, hvortil dette klagepunkt kan knyttes, eller som omhandler denne undladelse. Endvidere har Areva påberåbt retlige argumenter, der specifikt understøtter dets påstand, dvs. en retlig fejl vedrørende Kommissionens påståede tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet.

181. Under disse omstændigheder mener jeg ikke, at Arevas fjerde anbringende kan afvises som følge af, at Areva ikke har præciseret, hvilke præmisser i den appellerede dom der efter selskabets opfattelse er behæftet med en retlig fejl.

182. For det andet mener Kommissionen ikke, at dette anbringende kan antages til realitetsbehandling, på den ene side fordi det er et nyt anbringende, der ikke blev fremført for Retten, og på den anden side fordi formålet er at få Domstolen til at foretage en revurdering af det af Retten ændrede bødebeløb, hvilket ikke tilkommer denne.

183. I denne henseende skal det først bemærkes, at det følger af retspraksis nævnt i punkt 112 ovenfor, at eftersom appellen ikke kan ændre sagens genstand for Retten, kan en part ikke for første gang fremføre et anbringende for Domstolen, som denne kunne have fremført for Retten, men hvilket den undlod at gøre.

184. Endvidere, som nævnt i punkt 122 ovenfor, følger det af retspraksis, at selv om en sagsøger i forbindelse med en appel for Domstolen ganske vist kan påberåbe sig de anbringender, som udspringer af selve den appellerede dom, og som tilsigter rent retligt at anfægte dens rigtighed [104], fremgår det imidlertid af fast retspraksis, at med hensyn til spørgsmålet om proportionaliteten af en bøde omgør Domstolen under en appelsag ikke af billighedsgrunde det skøn, som Retten har udøvet, men begrænser sig til at undersøge, om Retten ved udøvelsen af sin fulde prøvelsesret har begået åbenbare fejl, f.eks. fordi den ikke har taget hensyn til alle relevante elementer [105]. I forbindelse med appellen er det således kun i det omfang, Domstolen måtte finde, at »sanktionens størrelse ikke blot er upassende, men også så excessiv, at den bliver uforholdsmæssig«, at det skal fastslås, at Retten begik en retlig fejl på grund af den upassende karakter af en bødes størrelse [106].

185. Det følger endvidere af Domstolens retspraksis, at udøvelsen af den fulde prøvelsesret ved fastsættelsen af bøders størrelse ikke må føre til en forskelsbehandling af virksomheder, der har deltaget i en aftale eller en samordnet praksis i strid med artikel 101, stk. 1, TEUF [107].

186. I den foreliggende sag har Areva i sit appelskrift påberåbt sig, at Retten har begået en retlig fejl, idet den ikke under udøvelsen af sin fulde prøvelsesret har *afhjulpet* den tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, som Kommissionen har begået i henseende til den bøde, der er pålagt selskabet til solidarisk hæftelse.

104 — Jf. mit forslag til afgørelse i Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl., punkt 139 og 140, samt dommen i sagen Stadtwerke Schwäbisch Hall m.fl. mod Kommissionen, præmis 17. Til forskel fra Areva, i sag C-232/11 P, der er genstand på det pågældende forslag til afgørelse, har Reyrolle påberåbt sig et anbringende om Rettens tilsidesættelse af de pågældende principper i forbindelse med ændringen af bøden, der blev foretaget i forbindelse med dens fulde prøvelsesret.

105 — Jf. punkt 222 og den deri nævnte retspraksis i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Schindler Holding m.fl. mod Kommissionen.

106 — Jf. i denne retning dom af 22.11.2012, sag C-89/11 P, E.ON Energie mod Kommissionen, EU:C:2012:738, præmis 126, og af 30.5.2013, sag C-70/12 P, Quinn Barlo m.fl. mod Kommissionen, EU:C:2013:351, præmis 57.

107 — Jf. dom af 6.12.2012, sag C-441/11 P, Kommissionen mod Verhuizingen Coppens, EU:C:2012:778, præmis 80, og dommen i sagen Quinn Barlo m.fl. mod Kommissionen, præmis 46.

187. Domstolen har imidlertid allerede fastslået, at en eventuel uforholdsmæssig karakter af en bøde, der er pålagt ved en kommissionsbeslutning, medmindre der opstår spørgsmål om grundlæggende retsprincipper, ikke er genstand for Rettens kontrol af egen drift. Retten udtaler sig således kun om et anbringende vedrørende en sådan karakter af bøden, hvis det er påberåbt af sagsøgeren [108]. De samme betragtninger gør sig gældende i forbindelse med et anbringende om tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet [109].

188. Domstolen har endvidere fremhævet, på den ene side, at selv om den fulde prøvelsesret, der er tillagt Unionens retsinstanser, giver disse beføjelse til ud over en simpel legalitetskontrol af sanktionen at anlægge sin egen vurdering i stedet for Kommissionens og derfor ophæve, nedsætte eller forhøje den pålagte bøde eller tvangsbøde, indebærer denne kompetence ikke en kontrol af egen drift, og på den anden side, at proceduren for Unionens retsinstanser er kontradiktorisk. Med undtagelse af spørgsmål om grundlæggende retsprincipper, som retsinstansen er forpligtet til at tage under påkendelse af egen drift, såsom en manglende begrundelse af den anfægtede afgørelse, er det op til sagsøgeren at gøre anbringender gældende til prøvelse af beslutningen og at fremlægge oplysninger til støtte for disse anbringender [110].

189. I den foreliggende sag skal det imidlertid fastslås, at Areva for Retten ikke har rejst noget anbringende om tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet, hvorved selskabet kunne påberåbe sig en ulovlighed på grundlag heraf i relation til den bøde, der er pålagt. For Retten har selskabet ganske vist påberåbt sig en tilsidesættelse af ligebehandlings- og proportionalitetsprincippet. Disse klagepunkter vedrørte imidlertid et helt andet spørgsmål, nemlig den solidariske hæftelse pålagt selskaberne Alstom og Areva T&D SA og ikke den påståede ulovlighed for så vidt angår det bødebeløb, der blev pålagt Areva.

190. Eftersom Areva ikke for Retten har fremsat et anbringende om Kommissionens tilsidesættelse af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet i forbindelse med de for Domstolen påberåbte virkninger, kan selskabet ikke i appellen i lyset af retspraksis nævnt i punkt 187 og 188 ovenfor kritisere Retten for at have begået en retlig fejl ved ikke af egen drift, selv i forbindelse med udøvelsen af dens fulde prøvelsesret, at have identificeret en sådan tilsidesættelse. Under disse omstændigheder må Arevas fjerde anbringende efter min opfattelse afvises.

191. Hvad angår Arevas argument, hvorefter dette anbringende under alle omstændigheder kan antages til realitetsbehandling, eftersom påberåbelsen heraf under retssagen grunder på en ny faktisk omstændighed, der er opstået mellem sagsanlægget og indgivelsen af appellen, nemlig overdragelsen af Areva T&D SA til Alstom, bemærkes, at det fremgår såvel af selve indholdet af artikel 42, stk. 2, i procesreglementet, der er gengivet i punkt 75 ovenfor, som af retspraksis [111], at for at et nyt anbringende kan realitetsbehandles som følge af forekomsten af en ny faktisk omstændighed, skal dette anbringende være »baseret« på den nye faktiske omstændighed. Det må imidlertid fastslås, at Arevas overdragelse i 2010 af Areva T&D SA til Alstom ikke kan påvirke den påståede uforholdsmæssige karakter af bøden eller den påståede forskelsbehandling og således Arevas mulighed for i første instans at fremsætte et anbringende om tilsidesættelsen af proportionalitets- og ligebehandlingsprincippet. Under disse omstændigheder »baserer« et sådant nyt anbringende sig ikke på den pågældende overdragelse, som derfor ikke kan påberåbes som begrundelse for, at anbringendet kan antages til realitetsbehandling.

108 — Jf. i denne retning dom af 14.3.2013, sag C-276/11 P, Viega mod Kommissionen, EU:C:2013:163, præmis 57.

109 — Jf. i denne retning dom af 1.10.1998, sag C-279/95 P, Langnese-Iglo mod Kommissionen, Sml. I, s. 5609, præmis 53-55, og Rettens dom af 6.3.2002, forenede sager T-92/00 og T-103/00, Diputación Foral de Álava m.fl. mod Kommissionen, Sml. II, s. 1385, præmis 90.

110 — Jf. dom af 8.12.2011, sag C-272/09 P, KME m.fl. mod Kommissionen, EU:C:2011:810, præmis 103 og 104.

111 — Jf. i denne retning dom af 15.10.2002, forenede sager C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P – C-252/99 P og C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen, Sml. I, s. 8375, præmis 369-378 og navnlig præmis 371, samt punkt 96 i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse af 9.6.2005 i sagen Kommissionen mod Det Forenede Kongerige, sag C-6/04, Sml. 2005 I, s. 9017.

192. For så vidt som de af Areva påberåbte anbringender kan fortolkes således, at der hermed ønskes en ny vurdering af den passende karakter af det bødebeløb, der er pålagt selskabet på grund af dets meget korte deltagelse i overtrædelsen, bemærkes, at den omstændighed, at Arevas deltagelse i kartellet kun var af meget kort varighed, ikke på nogen måde påvirker overtrædelsens alvor, således som den følger af dens karakter, og således som den er afspejlet ved beregningen af bøden, navnlig i fastsættelsen af udgangsbeløbet. Den omstændighed, at varigheden af Arevas deltagelse i kartellet var meget kort, blev afspejlet i den omstændighed, at dette udgangsbeløb ikke blev øget som følge af overtrædelsens varighed. Det følger heraf, at der i den foreliggende sag intet er, der indikerer, at det af Retten fastsatte bødebeløb er så overdrevent, at det er uforholdsmæssigt. I så fald har Domstolen ikke beføjelse til at erstatte Rettens vurdering med sin egen vurdering [112].

193. Derfor, og selv ud fra en fortolkning i den i ovenstående punkt anførte retning, skal Arevas fjerde anbringende i lyset af retspraksis nævnt i punkt 184 ovenfor efter min mening forkastes [113].

F – *Om selskaberne i Alstom-koncernens femte anbringende om en tilsidesættelse af adgang til effektive retsmidler*

194. I forbindelse med sit femte anbringende har selskaberne i Alstom-koncernen gjort gældende, at Retten i den appellerede doms præmis 223-230 har taget fejl med hensyn til rækkevidden af anbringendet om tilsidesættelse af retten til adgang til effektive retsmidler og som følge deraf ikke har taget stilling til det fremsatte anbringende. I den appellerede dom har Retten koncentreret sig om kravet om domstolskontrol og mere præcist om den omstændighed, at Alstom og Areva T&D SA havde krav på domstolskontrol af beslutningens gyldighed gennem adgangen til effektive retsmidler, mens det for Retten fremførte anbringende i realiteten vedrørte friheden til at vælge at anlægge et søgsmål, hvilket blev begrænset af den solidariske hæftelse pålagt Alstom og Areva T&D SA, der har forenet deres retlige stilling i processuel henseende.

195. I denne henseende fremgår det af en gennemgang af den appellerede doms præmis 223-230, at langt fra at have taget fejl af omfanget af Alstoms argumentation, har Retten besvaret det af denne påberåbte anbringende.

196. Efter at have henvist til relevant retspraksis har Retten i den pågældende doms præmis 224-227 med rette fundet, at den solidariske hæftelse, som Kommissionens pålagde Alstom og Areva T&D SA, ikke har skadet den ret, som hvert af disse selskaber har i egenskab af adressat for den anfægtede beslutning til at underkaste sidstnævnte domstolskontrol af dens lovlighed gennem adgangen til effektive retsmidler garanteret ved EU-retten.

197. Den omstændighed, at hvis Areva T&D SA havde anlagt sag, var Alstom for at undgå at skulle betale den fulde bøde nødsaget til at gøre det samme og omvendt, er i virkeligheden kun en logisk følge af pålæggelsen af en bøde til solidarisk hæftelse, der for så vidt angår Alstom og Areva T&D SA var begrundet i den foreliggende sag af de i punkt 41 ovenfor anførte grunde. Denne følge har ganske vist en indvirkning på de forskellige solidarisk ansvarlige meddebitorers strategi, men det medfører ikke en tilsidesættelse af adgangen til effektive retsmidler.

198. Hver meddebitor bevarer retten til og muligheden for at anlægge en sag, hvilket såvel Alstom som Areva T&D SA i øvrigt har gjort. Hvis den solidarisk ansvarlige meddebitor ikke anlægger sag, udsætter han sig ganske vist for risikoen for at skulle betale hele bøden, selv om Retten skulle annullere den beslutning, hvorved bøden til solidarisk hæftelse blev pålagt, som følge af et sagsanlæg fra en anden meddebitor. Det fremgår af retspraksis på den ene side, at såfremt en adressat for en beslutning beslutter at anlægge annullationssøgsmål, skal Unionens retsinstanser således kun prøve de

112 — Dommen i sagen Quinn Barlo m.fl. mod Kommissionen, præmis 60.

113 — Ibidem.

elementer i beslutningen, der vedrører den pågældende adressat, og at de elementer, som vedrører andre adressater, og som ikke er anfægtet, derimod ikke er genstand for den tvist, Unionens retsinstanser skal afgøre. På den anden side kan en præmis i en dom om annullation derfor ikke have retskraft for personer, der ikke var part i sagen, og over for hvem dommen derfor ikke kan have afgjort noget som helst [114].

199. Retten har derfor på ingen måde taget fejl med hensyn til rækkevidden af anbringendet om tilsidesættelsen om retten til adgang til effektive retsmidler, som Alstom har fremført for den, da den i den appellerede doms præmis 230 fastslog, at den anfægtede beslutning, for så vidt som den havde pålagt Alstom og Areva T&D SA en bøde til solidarisk hæftelse, ikke havde tilsidesat princippet om retten til adgang til effektive retsmidler.

200. Det følger heraf, at Alstoms femte anbringende efter min opfattelse skal forkastes.

G – *Konklusion på gennemgangen af appelskrifterne*

201. På baggrund af det ovenstående skal Arevas andet og tredje anbringende samt selskaberne i Alstom-koncernens fjerde anbringende efter min opfattelse tages til følge, hvorfor den i domskonklusionens punkt 3, andet led, i den appellerede dom fastsatte bøde skal annulleres.

202. I øvrigt mener jeg, at appellerne skal forkastes.

IV – Om annullationssøgsmålene og fastsættelsen af bøden

A – *Om annullationssøgsmålene*

203. Ifølge artikel 61, stk. 1, i statutten for Den Europæiske Unions Domstol kan Domstolen, såfremt appellen tages til følge, og Domstolen ophæver den af Retten trufne afgørelse, selv træffe endelig afgørelse, hvis sagen er moden til påkendelse, eller hjemvise den til Retten til afgørelse.

204. I den foreliggende sag er tvisten efter min opfattelse moden til påkendelse.

205. Appellanternes ansvar for overtrædelsen som konstateret i den omtvistede beslutning og stadfæstet af Retten i den appellerede dom er ikke blevet anfægtet ved gennemgangen af appelskrifterne. Kun bøden som fastsat i domskonklusionens punkt 3, andet led, i den appellerede dom skal efter min mening annulleres som følge af retlige fejl vedrørende anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse.

206. I denne henseende skal det fastslås, at sammensætningen af den solidariske hæftelse fastsat i den omtvistede beslutning, navnlig i dennes artikel 2, litra c), er den samme som den, der følger af domskonklusionens punkt 3, andet led, i den appellerede dom, som den har opretholdt. Det følger heraf, at de samme retskrænkelser, der i forbindelse med gennemgangen i punkt 96-174 fik mig til at foreslå en annullation af det nævnte punkt i den appellerede doms domskonklusion, ligeledes gør sig gældende i forhold til bøden som fastsat i den omtvistede beslutning. Under disse omstændigheder mener jeg ligeledes, at den omtvistede beslutnings artikel 2, litra c), skal ophæves, således som appellanterne har anmodet Retten om.

114 — Dom af 14.9.1999, sag C-310/97 P, Kommissionen mod AssiDomän Kraft Products m.fl., Sml. I, s. 5363, præmis 53-55. For en uddybning af disse principper i et specifikt tilfælde jf. dommen i sagen Kommissionen mod Tomkins, præmis 43 og 47.

B – *Om fastsættelsen af bøden*

207. Den af mig foreslåede delvise ophævelse af den omtvistede beslutnings artikel 2, litra c), har til følge, at også den i beslutningens fastsatte bøde må behandles på ny. Inden for rammerne af Domstolens ret til i henhold til statuttens artikel 61, stk. 1, selv at træffe endelig afgørelse har Domstolen i denne henseende fuld prøvelsesret som fastsat i artikel 261 TEUF, sammenholdt med artikel 31 i forordning (EF) nr. 1/2003 [115]. Domstolen kan således også frit udmåle bødens størrelse på ny [116] .

208. Under disse omstændigheder skal det bemærkes, at størrelsen af den bøde, der er pålagt Alstom Grid SAS, dvs. 48 195 000 EUR som fastsat af Retten i den appellerede dom, ikke er anfægtet ved de anbringender og klagepunkter, som jeg har foreslået Domstolen at tage stilling til. Dette beløb forbliver således uændret.

209. Det fremgår derimod af betragtningerne i punkt 135 ff., at i et tilfælde som i den foreliggende sag, hvor to successive moderselskaber, der alene er pålagt et ansvar, der er fuldstændig afledt af datterselskabets ansvar, forenes som følge af de solidaritetsskabende forbindelser til deres (henholdsvis gamle og nye) datterselskab, kan det samlede beløb, som moderselskaberne pålægges at betale, ikke overstige det beløb, som datterselskabet er pålagt. Endvidere skal moderselskaberne nøjagtigt kunne fastslå beløbet for den bøde, de skal betale for den periode, hvor de er solidarisk ansvarlige med deres datterselskab for overtrædelsen.

210. Da størrelsen af den bøde, der er pålagt datterselskabet, dvs. Alstom Grid SAS, var fastsat til 48 195 000 EUR, skal der herefter ske en fastsættelse af de to andele af dette beløb, med hvilke hvert moderselskab er solidarisk ansvarlig med datterselskabet.

211. I så henseende kan et relevant kriterium for fordeling af datterselskabets bøde mellem de to moderselskaber efter min opfattelse være den respektive varighed af udøvelsen af afgørende indflydelse på dette. Dette kriterium er bestemt ikke det eneste, der kan benyttes. I den foreliggende sag synes det imidlertid at være et passende kriterium, der gør det muligt at sikre en vis forholdsmæssighed i fastsættelsen af disse andele.

212. Det fremgår således af sagens akter, at Alstom har udøvet afgørende indflydelse på Alstom T&D SA i perioden fra den 7. december 1992 til den 8. januar 2004, dvs. i 11 år og 1 måned.

213. Areva SA og Areva T&D Holding SA har udøvet afgørende indflydelse på Areva T&D SA og Areva T&D AG [117] i en periode på fire måneder, nemlig fra den 9. januar til den 11. maj 2004.

214. Det følger efter min opfattelse heraf, at Alstom ved at anvende kriteriet nævnt i punkt 211 bør anses for at være solidarisk ansvarlig med Alstom Grid SAS for betaling af 46 787 847 EUR, og Areva, T&D Holding SA, og Alstom Grid AG bør anses for at være solidarisk ansvarlige med Alstom Grid SAS for betaling af 1 407 153 EUR [118].

115 — Rådets forordning af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i traktatens artikel [81 EF] og [82 EF], EFT 2003 L 1, s. 1.

116 — Jf. dommen i sagen Kommissionen mod Verhuizingen Coppens, præmis 79. Jf. ligeledes dom af 8.7.1999, sag C-49/92 P, Kommissionen mod Anic Partecipazioni, Sml. I, s. 4125, præmis 218, af 17.12.1998, sag C-185/95 P, Baustahlgewebe mod Kommissionen, Sml. I, s. 8417, præmis 141 og 142, af 16.11.2000, sag C-280/98 P, Weig mod Kommissionen, Sml. I, s. 9757, præmis 83, og af 21.9.2006, sag C-167/04 P, JCB Service mod Kommissionen, Sml. I, s. 8935, præmis 244.

117 — Hvad angår Areva T&D AG fremgår det af 21. betragtning til den omtvistede beslutning, at det var en formidlende virksomhed, der var skabt med det formål at lette overførslen af T&D Alstoms aktiviteter til Areva. Det deltog direkte i overtrædelsen i perioden fra den 22. december 2003 – tidspunktet, hvor de pågældende aktiviteter blev overdraget til det – til overtrædelsens ophør den 11. maj 2004.

118 — Den samlede varighed af Alstom Grid SAS' deltagelse i kartellet var 11 år og 5 måneder, dvs. 137 måneder, hvoraf 133 under Alstoms afgørende indflydelse og 4 under Arevas indflydelse, hvilket resulterer i en bøde på 46 787 847 EUR til Alstom (dvs. 48 195 000/137 × 133) og på 1 407 153 EUR til Areva og dets tidligere datterselskaber (dvs. 48 195 000/137 × 4).

C – Om fastsættelsen af Arevas andel

215. Forudsat at Domstolen er enig i min fortolkning af reglerne om solidarisk hæftelse, hvorefter det, når der er fastslået et solidarisk ansvar mellem parter, der udgjorde en økonomisk enhed på tidspunktet, da overtrædelsen blev begået, men som på tidspunktet, hvor bøden blev pålagt, ikke længere tilsammen udgjorde en økonomiske enhed, er nødvendigt at fastsætte den andel af bøden, som den part, der ikke længere har tilstrækkelige forbindelser til, at den er en del af den økonomiske enhed, skal afholde i de interne forhold med dets øvrige meddebitorer [119], skal der endnu engang ske en konkret fastsættelse af de andele af bøden, som parter, der er pålagt en bøde til solidarisk hæftelse, men som ikke længere tilsammen udgør en økonomisk enhed, hæfter for.

216. I denne henseende har jeg allerede haft lejlighed til at bemærke på den ene side, at for så vidt som den fulde prøvelsesret ud over en simpel legalitetskontrol giver Unionens retsinstanser beføjelse til at omgøre den anfægtede retsakt, dvs. beføjelse til at sætte sin egen vurdering i stedet for Kommissionens [120], kan den pågældende retsinstans udøve denne inden for grænserne af de beføjelser, som denne institution er tildelt af traktaterne. I et tilfælde som det i ovenstående punkt nævnte har Unionens retsinstanser således efter min opfattelse beføjelse til i forbindelse med deres fulde prøvelsesret at fastsætte andelene i den bøde, der er pålagt parterne til solidarisk hæftelse, men hvor disse ikke længere tilsammen udgør den økonomiske enhed, der har begået overtrædelsen [121]. På den anden side har jeg ligeledes bemærket, at den fulde prøvelsesret giver Unionens retsinstanser beføjelse til at tage hensyn til »alle faktiske omstændigheder«, herunder omstændigheder, der indtraf efter den beslutning, der er indbragt for Retten [122].

217. I den foreliggende sag fremgår det af sagens akter, at som følge af overdragelsen af Alstoms T&D-aktiviteter til Areva blev Alstom Grid SAS og Arevas øvrige tidligere datterselskaber (dvs. T&D Holding SA og Alstom Grid AG) nu til Altoms nye datterselskaber.

218. Det følger heraf, at det er Areva, der på tidspunktet for overtrædelsens begåelse udgjorde en økonomisk enhed sammen med dets tidligere datterselskaber, med hvilke det blev pålagt solidarisk hæftelse og med hvilke det imidlertid ikke på det tidspunkt, hvor bøden blev ændret, længere udgjorde en økonomisk enhed. Der er derfor den andel af bøden, der blev pålagt til solidarisk hæftelse mellem Areva og dets tidligere datterselskaber, der skal fastsættes.

219. I punkt 87 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl. har jeg nævnt visse omstændigheder, som Kommissionen i øvrigt selv har nævnt, vedrørende forbindelserne mellem moderselskabet og datterselskabet, der i princippet ikke har nogen relevans med henblik på at udelukke den faktiske udøvelse af afgørende indflydelse, men som kan tages i betragtning for at fastsætte graden af ansvar mellem moderselskab og datterselskab og således ved fastsættelsen af de interne forhold mellem bødens solidarisk ansvarlige meddebitorer. Blandt disse omstændigheder, som efter min opfattelse ikke kan være genstand for en bindende eller udtømmende liste, har Kommissionen anført det forhold, at moderselskabet ikke direkte havde deltaget i overtrædelsen, forekomsten eller graden af moderselskabets interesse i den branche, der er berørt af overtrædelsen, og det forhold, at det ikke havde haft kendskab til denne. I samme forslag til afgørelse har jeg ligeledes bemærket, at der, som det er tilfældet i forbindelse med fastsættelsen af straffen, skal indrømmes en vis skønsmargen ved vurderingen af relevansen og vigtigheden af de forhold, der skal tages i betragtning i hvert enkelt tilfælde.

119 — Jf. punkt 160 ff. ovenfor samt henvisningerne til mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl.

120 — Jf. punkt 38 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Tomkins.

121 — Jf. punkt 93-95 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Siemens Österreich m.fl.

122 — Jf. punkt 38 og 43 i mit forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Tomkins.

220. Procesøkonomiske hensyn taler imidlertid for, at Domstolen selv træffer endelig afgørelse i tvisten, når sagen er fuldt oplyst, alle de nødvendige oplysninger foreligger, og parterne har kunnet fremføre deres synspunkter for Retten vedrørende alle relevante forhold [123].

221. I den foreliggende sag indeholdt sagsakterne visse forhold, der kunne tages i betragtning ved fastsættelsen af graden af ansvar i henseende til Areva [124]. På grundlag af gennemgangen af disse forhold kunne Domstolen selv træffe endelig afgørelse om fastsættelsen af den andel af bøden, der var pålagt Areva. Det skal imidlertid fastslås, at de berørte selskaber på dette trin af proceduren ikke har haft lejlighed til at fremsætte deres synspunkter herom. Såfremt Domstolen er enig i min fortolkning af reglerne om solidarisk hæftelse og mener, at alle de nødvendige oplysninger foreligger med henblik på at kunne fastsætte Arevas andel, er det under disse omstændigheder efter min opfattelse nødvendigt at høre de berørte selskaber i denne henseende.

222. Hvis Domstolen derimod mener, at den ikke råder over de oplysninger, der er nødvendige for at fastlægge Arevas andel, påhviler det derimod efter min opfattelse Kommissionen i medfør af dens forpligtelse til at gennemføre de foranstaltninger, der er nødvendige for at opfylde Domstolens dom i henhold til artikel 266 TEUF, konkret at fastsætte denne andel.

V – Sagsomkostninger

223. Såfremt appellen tages til følge, og Domstolen selv endeligt afgør sagen, træffer den i henhold til Domstolens procesreglements artikel 184, stk. 2, afgørelse om sagsomkostninger.

224. I henhold til samme reglements artikel 138, stk. 1, der i medfør af artikel 184, stk. 1, heri gælder i appelsager, pålægges den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom. Samme reglements artikel 138, stk. 3, præciserer, at hvis hver af parterne henholdsvis taber eller vinder på et eller flere punkter, bærer hver part sine egne omkostninger. Domstolen kan dog, hvis dette efter omstændighederne findes begrundet, beslutte, at en part, ud over at bære sine egne omkostninger, skal betale en del af modpartens omkostninger.

225. I den foreliggende sag foreslår jeg at give Areva og selskaberne i Alstom-koncernen medhold i deres appeller for den del, der vedrører anvendelsen af reglerne om solidarisk hæftelse, men at de i øvrigt forkastes. I den foreslåede løsning gives Areva og selskaberne i Alstom-koncernen imidlertid i vidt omfang medhold ved Domstolen.

226. På baggrund af omstændighederne i den foreliggende sag mener jeg, at Kommissionen skal dømmes til at afholde sine egne omkostninger i de to sager og en tredjedel af omkostningerne for Areva og selskaberne i Alstom-koncernen i de pågældende sager. Areva og selskaberne i Alstom-koncernen afholder to tredjedele af deres omkostninger for de to sager.

VI – Forslag til afgørelse

227. I lyset af det ovenstående foreslår jeg Domstolen at fastslå følgende:

»1) Domskonklusionens punkt 3, andet led, i Den Europæiske Unions Rets dom af 3. marts 2011 i forenede sager T-117/07 og T-121/07, Areva m.fl. mod Kommissionen, annulleres.

123 — Jf. punkt 44 og den deri nævnte retspraksis i generaladvokat Kokotts forslag til afgørelse i sagen Kommissionen mod Verhuizingen Coppens.

124 — Det fremgår af sagsakterne, at Areva ikke havde interesser i den branche, der var berørt af overtrædelsen, før Alstom overtog dets datterselskaber, og at det ikke mere har interesser i denne branche, da det har solgt samtlige sine aktiviteter i T&D-branchen (jf. punkt 6 i dette forslag til afgørelse). Det synes endvidere at fremgå af den omtvistede beslutning, at det ikke direkte deltog i kartellets møder i den omhandlede periode. Areva var imidlertid moderselskabet, der stod i spidsen af koncernen.

2) I øvrigt forkastes appellerne.

3) Artikel 2, litra c), i Kommissionens beslutning K(2006) 6762 endelig af 24. januar 2007 i en procedure efter EF-traktatens artikel 81 og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38.899 – Gasisoleret koblingsudstyr) annulleres.

4) For de overtrædelser, der konstateres i artikel 1, litra b)-f), i beslutning K(2006) 6762 endelig, pålægges ud over bøden på 10 327 500 EUR, der er pålagt Alstom SA, Alstom Grid SAS en bøde på 48 195 000 EUR, hvoraf 46 787 847 EUR er til solidarisk hæftelse sammen med Alstom SA og 1 407 153 EUR til solidarisk hæftelse sammen med Areva SA, T&D Holding SA og Alstom Grid AG.

5) Europa-Kommissionen betaler ud over sine egne omkostninger i forbindelse med såvel sagen i første instans som i appellen en tredjedel af omkostningerne afholdt af Areva SA, Alstom SA, T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG i forbindelse med sagen i første instans og appellen.

6) Areva SA, Alstom SA, T&D Holding SA, Alstom Grid SAS og Alstom Grid AG bærer to tredjedele af deres egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans og appellen.«